Национ.тыва библиотека

ШЫН

НИИТИЛЕЛ-ПОЛИТИКТИГ СОЛУН

1925 чылдың август 31-де үнүп эгелээн

№ 58 (16516)

2002 чылдың МАЙ 23, четверг

Ат салган шагы 20.30

Садар өртээ 3 рубль.

Кысказы-биле

140 ХАРЛААНЫНГА

Абакан хоорайда сураглыг тюрколог Николай Федорович Катановтуң 140 харлаанынга тураскааткан эртем конференциязы эртип турар.

Конференцияның программазында «Н.Ф. Катанов. Шилиттинген ажылдары» деп номнуң таныштырылгазы, эртем ажылдарының делгелгелери, эртемденниң төрээн сууру Аскизче аян-чорук база кирип турар.

КОНФЕРЕНЦИЯГА НОМЧУУР

Тыванын эртемденнери июнь 2-6 хүннеринде Красноярск хоорайга болур «Сибирь XXI чүс чылда, ооң сайзыралының шилилгези болгаш ооң баш бурунгаар тодарадылгазы» деп эртем конференциязынче аттаныптарынга белеткенип турарлар.

«Сибирь девискээрлериниң социал хөгжүлдезиниң айтыыглары», «Чоннуң күш-дамыр, угаан болгаш сагыш-сеткил кадыкшылын камгалаарының айтыыглары», «Бойдус курлавырларын ажыглаарын программалаарының принциптери» дээн ышкаш темаларга 15 эртемденнер ол талазыбиле ажылдарын конференцияга номчуур.

БАРААЛГАТКАШ, КЕЛИРЛЕР

Абакан хоорайга эрткен Кенель аттыг улусчу хөгжүм херекселдериниң фестивалының бирги чергезиниң лауреады Аяна Чыпсын биле үшкү чергениң лауреады Алимаа Арапчор май 31-де болур лауреаттарның гала-концертинге киржири-биле удавас аттаныптарлар. Аяна ечинге (чадаган), Алимаа бызаанчыга боттарының талантызын абаканчыларга бараалгаткаш, келирлер.

Айлаң ДАРЖАА.

КААЙЛЫ ДҮРҮМҮН САГЫЫР

Мындыг түңнелге Красноярск хоорайда Төп Сибирь геология музейиниң ажылдакчылары оларга удур каайлы дүрүмүн хажытканы дээш херек ажыдып кааргa, келгеннер.

Май 17-де «Цаган-Тологой» каайлы постузунга УАЗ-22069 машинага ук музейниң ажылдакчылары Моолдан чоруп оргаш, 6 окту (3 аңчы ок, 3 медээ огу), кызыгаар эртерде демдеглээр ужурлуг эт-септиң санынче демдеглеттирбейн барганын кызыгаар ажылдакчылары болгаш хыналда эрттирилге бөлүү илереткен.

279 дугаар чүүлдүң 1 кезээбиле херек оттурган болгаш кеземче херээн оттурар дугайында айтырыг шиитпирлеттинип турар.

Наталья МОНГУШ,
Тыва каайлының парлалга секретары.

ДООЗУКЧУЛАР

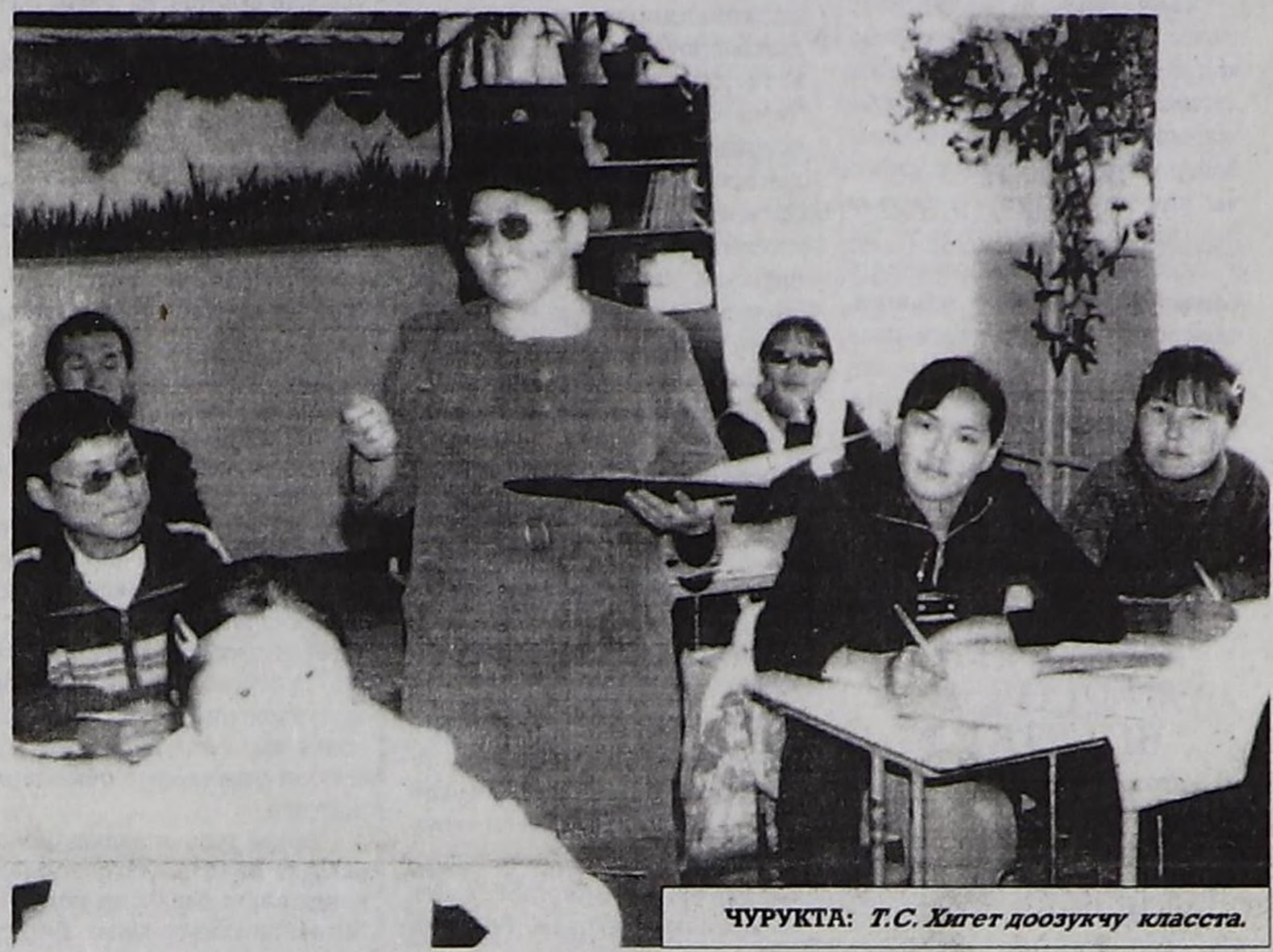

ЧУРУКТА: *Т.С. Хигет доозукчу класста.*

Бодум хуумда херек аайыбиле Бүрен-Хем суурга чеде бергеш, анаа канчап чоруур боор дээн бодал-биле суму чагыргазынга чеде бердим. Дарга-бошкалар тарылга ажылы кидин түлүк болганда, шөлде барган болду.

Пенсия үлеп турар болгаш, контора даштында улустуң хөйү аажок. Кызыл платьелиг, сарыгзымаар чаштыг, алдын диштиг херээжен кижиден таныырым башкыны кайыын тып ап болурул деп айтырдым. «Башкы кижи школада-ла ыйнаан» — деп чугааланы берзе-ле, туразыдаа билдинмес, эзириниң шыыраа-даа билдинмес чугааланы берди. Шынап-ла, эзирик кижиден дора-дыр мен, бодавас деп боданмышаан, школаны тып чедип келдим.

Караңгы черге чаңгыс чырык херел дег школа мени эвиленээлдек уткуп алды. «Шын» солундан келген мен-даа дивээн мен, база-ла таныыр башкымны айтырдым. Эжик аксынга турган көк костюмнуг херээжен башкы мени хереглээн башкымның өрээлинге үдеп четкеш, кайыын тып ап болурумну тайылбырлап берди.

(Уланчызы 8-ки арында).

ЧИЗЕ БҮЗҮРЕЛДИҢ ХЕРЕЧИЗИ

Владимир ПУТИН:

Бо чылдың апрель 29-та Бүгү-россияның чурттакчы чонун чизелээриниң ажылын белеткеп турар күрүне комиссиязының хуралы Москва хоорайга болуп эрткен. Аңаа бистиң республиканың күрүнениң статистика комитединиң ажылдакчылары база киришкен.

Ук хуралга РФ-тиң Президентизи В.В. Путин киришкеш, чүве чугаалаан. Ол амгы Россияның төөгүзүнде бир дугаар болуп турар чизелээшкини ниити чурттуң национал акциязы-дыр деп онзагайлап бодунуң чугаазынга демдеглээн. Ол ышкаш В.В. Путин чуртка чизе чорудуп турарының сорулгазының дугайында чүве чугаалаан. Ооң допчулалын мооң адаанда парладывыс.

РФ-тиң чурттакчы чонунуң чизезин чорудуп турарының кол сорулгазы – күрүнениң девискээр болгаш национал политиказының угланыышкынын тодарадып алыры, девискээрлериниң онзагай байдалын өөренип көргеш, аңаа таарыштыр күрүнениң программазын тургузуп алыры болур. Чизе чорударда, эң чугула болгаш принципиалдыг негелделерни Владимир Владимирович чугаазынга айыткан.

Бирээде, чизе чорударының дугайында федералдыг хоойлу хүлээп алдынганын билир болгай силер. Ынчангаш чизени чорударда, хамаатыларның конституцияда көрдүнген эрге-ажыктарын болгаш хуу амыдыралын камгалап арттырары чугула. Чизениң түңнелдерин ведомстволар болгаш девискээрлериниң эрге-чагырга органнары боттарынга ажыглаары хоойлуга дүүшпес. Ол дугайында федералдыг хоойлуда айыттынган.

Ийиде, чизе чорударда, федералдыг болгаш девискээр эрге-чагырга органнары кады чаңгыс угланыышкынныг ажылдаары чугула. Бо үеде чизе чорударынга белеткел ажылдары тургустунган график езугаар болбайн турар. Оон алгаш көөрге, ведомстволар болгаш девискээр эрге-чагырга органнарының аразында демниг кады ажылдажылга чок бооп турар. РФ-тиң Чазаандан, девискээрлериниң удуртукчуларындан, округтарда бүрүн эргелиг төлээлерден дилээрим болза, тургустунуп келген чидиг айтыыглларны шиитпирлээрде, дорт киржилгелиг болуру чугула. Чизени эрттиреринге белеткелди чорударынга болгаш күүседиринге көрдүнген саң-хөө чарыгдалдарын база онза контрольга алыр. Эң аар ажыл РФ-тиң субъектилеринге болгаш тус чер бот-башкарылга органнарынга онаажыр дээрзи билдингир. Ындыг-даа болза, боттарының мурнунда салдынган ажылды бедик деңнелге чорудар дээш кызар апаар. Чизе чорударда, аңгы-аңгы девискээрлериниң, хоорай, суурларның онзагай байдалын өөренип, ында чурттап чоруур хамаатыларның хуу эргелерин барымдаалап чорудары албан. Ол ышкаш ажылының аайы-биле сургакчылаашкында, вахтада, эмнелгеде кижилерге болгаш өөредилге черлеринде өөренип турар студентилерге чизе чорударынга таарымчалыг байдалды тургузар.

Үште, Россияның чамдык девискээрлеринде, улуг мегаполис хоорайларда чурттакчы чоннуң өзүп көвүдээр болгаш көжүп шимчээр айтыыглларынче база онзагай кичээнгейни угландырар. Чурттакчы чоннуң структуразының шимчеп, өскерлип турарын, ажылчын күштерниң мөөңнеттинип турар девискээрлерин кичээнгейге алыр. Маңаа кызыгаар кежир көжер факторну үгле чизе түңнелдеринден билип ап болур бис. Чурттакчы чоннуң чизезин чорударда, Россияның девискээринде чурттап турар аңгы-аңгы националдыг чоннарның удуртукчулары-биле чоок харылзажып, бүзүрелдиг хамаарылгазын тургузар.

Дөртте, Чечен Республикада болгаш ооң-биле кожа девискээрлерде демографтыг байдалды шын тодарадыр. Ук девискээрге чоруткан чизениң түңнелдеринге даянып алгаш, РФ-тиң Чазаа республиканың экономика, кадык камгалал, пенсия, социал хандырылга системазын катап тургузарының хевирлерин өөренип көөр. Ол ышкаш республикадан көжүп чоруткан, кээп турар хамаатыларның, чоннуң өзүп көвүдээр чоруун шын тодарадыр.

Беште, даштыкы чурттарда ажылдап, чурттап чоруур бистиң хамаатыларывысты чизелээринге ажылдың тускай спецификазы херек.

(Уланчызы 2-ги арында).

БҮЗҮРЕЛДИҢ ХЕРЕЧИЗИ

(Төнчүзү. Эгези 1-ги арында).

Оларга хамаарыштыр тайылбыр болгаш медээ ажылын чорудар болгаш таарымчалыг байдалды тургузар. Ол ажылга хамаарыштыр элчин черлерин ажыглаар. Бо болур чизени КНО-нуң инициативазы-биле чорудуп турар болганывыста, даштыкы чурттарның эрге-чагырга органнары-биле сырый ажылчын харылзааны тургузар.

Төнчүзүнде чугаалап каар чүвем болза чизениң сорулгазы, кол айтырыглары болгаш технологиязы Россияның чурттакчы чонунга билдингир болгаш ажык болур ужурлуг. Ынчан чурттакчы чон ниити күрүне херээн деткип, ол хемчеглерге ак сеткили-биле киржир апаар. Кандыг-даа деңнелдиг черлерге тайылбыр, пропаганда ажылын организастаарда, амгы үениң негелдезинде дүгжүп турар кылдыр билдилиг чорудар ужурлуг бис. Айтып каарым болза ол хемчеглерни чорударының утка-шынары тургустунган негелделерге ам-даа дүүшпейн турар. Чизени чедиишкинниг чорударда, кадрларның белеткелин бедидер. Чурттакчы чон-биле ажылдап билир, тургустунуп келген айтырыгларны бардам сеткилим чок, шынарлыг кылдыр тайылбырлап бээринден база бо хемчеглериң чедиишкини улуг хамааржыр.

Федеративтиг күрүне – Россияның овур-хевири 80 девискээрлерден, янзы-бүрү националдардан, аңгы-аңгы дылдыг чоннардан тургустунган. Катаптап чугаалап каайн, чуртка чизелээшкинни чедиишкинниг чорудары — кандыг-даа деңнелдиң эрге-чагырга органнарының, эргелелдериң мурнунда салдынган чугула айтырыгларның бирээзи. Чизе чурттуң эрткен оруктарын, келир үеде хөгжүүрүнүң планнарын болгаш чурттакчы чоннуң эрге-чагыргага бүзүрелин бадыткаарының херечизи-дир.

Материалды Игорь ДАМДАК белеткээн.

ТР-ниң Чазааында

КӨВҮРҮГНҮ АЖЫДАРЫНГА БЕЛЕТКЕЛ

Кызыл хоорайның Улуг-Хемни кежер көвүрүүн чаартып, септеп кылыр ажылдары адакталып келген. Бо дээрге республиканың социал-экономиктиг хөгжүлдезинге, чурттакчы чонунуң амыдыралынга улуг ужур-дузалыг объект болур. Ону Тыва Республиканың Чазаа үнелеп көргеш, көвүрүгнү ажыдарынга белеткел ажылдарын чорудар дугайында доктаалды хүлээп алган.

Улуг-Хемни кежер көвүрүгнүң тудуг ажылдарын 2002 чылдың июнь 9-ка чедир Тыва Республиканың ниити ажыглалдың автомобиль оруктарының эргелели доозарын ында айыткан. Көвүрүгнү июнь 10-да ажыглалга киирериниң байырлыг езулалын эрттирер, ооң сценарийин ажылдап кылырын республиканың Культура болгаш националдар херектериниң талазы-биле яамыга дааскан.

Көвүрүгнүң ол-бо талазында турар албан черлерин, чурталга бажыңнарын септээр, девискээрлерни чаагайжыдар, каастаар ажылдарны чорудар хемчеглериниң планын бадылаан. Бо ажылхеректиң күүселдезин хынаар Тыва Республиканың Тудуг болгаш чурталга-коммунал ажылагый хөгжүдер талазы-биле күрүне комитединиң даргазының хүлээлгезин күүседип турар Фан Че Ир удурткан ажылчын бөлүктү Чазак тургускан.

Улуг-Хемни кежер көвүрүгнү ажыдарынга белеткел ажылдары чоруп турар.

ТИИЛЕКЧИНИ ШАҢНААН

Бии-Хем кожууннуң Сушь сумузу Тыва Республиканың Президентизиниң шаңналы дээш арат ажыл-агыйлар болгаш хуу бараан бүдүрүкчүлериниң аразынга картофельдиң чаагай дүжүдүн өстүрер талазы-биле конкурсту эрткен чылын эрттирген. Ооң киржикчилери хөй болган, чаагай дүжүттү өстүрүп алыр дээш кызымак ажылдааннар. Конкурстуң түңнелин суму чагыргазы үндүрген. Бодунуң участогундан арат ажыл-агыйының удуртукчузу Надежда Байкараевна Бай-кара 41 тонна картофельди, эвээш эвес ногаа аймаан эрткен чылын өстүргеш, ажаап алган. Ынчангаш Н.Б.Байкараны мөөрейниң тиилекчизи деп санаан.

Бии-Хем кожууннуң Сушь сумузунга эрттирген конкурстуң тиилекчизи — ең эки картофель өстүрүкчүзү Н.Б.Бай-караның үре-түңнелдиг ажыл-чорудулгазын үнелеп көргеш, ону 250 муң рубль өртектиг ЛТЗ-60 деп трактор-биле шаңнаар дугайында доктаалды Тыва Республиканың Чазаа хүлээп алган.

БРУЦЕЛЛЕЗКА УДУР

«2002-2004 чылдарда Тыва Республикага бруцеллез-биле демиселдиң соңгаарлаттынмас хемчеглери» деп тускай сорулгалыг республика программазын ТР-ниң Чазаа хүлээп алган.

Сөөлгү чылдарда Тыва Республиканың чурттакчы чонунуң болгаш малының бруцеллезтан аарыыры көвей болуп артпышаан. Ынчангаш бо аарыг-биле демиселди күштелдирип тургаш, ону эвээжедир болгаш когун үзе эмнээриниң хемчеглерин алырын программада айтып турар.

Программаны республиканың тускай сорулгалыг программаларының даңзызынга киирерин, республиканың 2002 чылдың бюджединден акшаландырарын, ооң дараазында чылдарда аңаа акшаны тускайлап бээрин Чазактың хүлээп алган доктаалында айыткан.

УРУГЛАРНЫҢ ЧАЙГЫ ДЫШТАНЫЛГАЗЫН — КИЧЭЭНГЕЙНИҢ ТӨВҮНЧЕ

Уругларның чайгы дыштанылгазын чөп ажыглап, кадыкшылын быжыглаары — күрүнениң база бир кол социал айтырыы. Ынчангаш чайгы дыштанылга талазы-биле чер-черлерде белеткел кандыг дээрзин сайгарган селектор хурал май 21-де болуп эрткен. Ук хуралды РФ-тиң Күш-ажыл болгаш социал-политика яамызының сайыды А.П.Починок удуртуп эрттирген.

Селектор хурал

Эрткен чылын чуртка дыштанылганың аңгы-аңгы хевирлериниң 52 муң лагерьлеринге 6,4 млн. уруглар дыштанган болза, бо чылын ниитизи-биле 10 млн. хире школачыларны хаара тудуп, федералдыг бюджеттен 632 млн. рубльди үндүрери планнаттынган. Бо чылдың эгезинден эгелеп бо хүннерге чедир белеткел ажылдарынга болгаш эргежок чугула чарыгдалдарга акшаны чоруткан, а арткан 211 млн. рубльди чер-черлерже чоокку үелерде шилчидер. Ындыг болзажок хөреңги чок дээш анаа олурбайн, болдунар аргаларны ажыглап, ажылды ара соксатпайн, бай-шыырак, орулгалыг организацияларны эвилелдеп, демниг ажылдаарын төп дыңнаткан.

Уругларның дыштанылгазын организастап тура, өскүс уругларны, хөй ажытөлдүг, чединмес өг-бүлелерден, инвалид уругларны ыяап-ла хаара тудуп, кудумчуда чер кезип, тояап чоруур хайгаарал чок уругларже кичээнгейни углап, оларга тускайлаттынган лагерьлерни ажыдарын сүмелээн. Ол ышкаш чайгы дыштанылга лагерьлериниң кижизидилге ажылынга хамаарыштыр программаларны ажылдап кылып, мурнакчы арга-дуржулганы солчуп, кижизидикчи башкыларның ажыл-чорудулгазынга солун, өөредиглиг кичээл-оюннарлыг семинарларны бо хүннерде чорудар.

Чайгы үеде элээдилериниң ниитилелге болгаш бодунга ажыктыг болуру-биле оларны ажыл-биле хандырары база бир кол айтырыг бооп турар. Ынчангаш күш-ажыл биржаларын, аныяктар комитеттерин таварыштыр күш-ажыл лагерьлерин ажыдып, студент отрядтарны тургузуп, оларга ажылчын олуттарны тывары эргежок чугула. Бо талазы-биле Чазак деткимчени көргүзүп, 267 млн. рубльди аңгылаан бооп турар. Ынчангаш кылыр ажыл чок чалгаарап олурарының орнунга, акшаны ажылдап ап, хостуг үезин чөп ажыглаар арга уругларда бо чылын тургустунган.

Бистиң республикавыска хамаарыштыр алырга, ТР-ниң Чазак Даргазының оралакчызының хүлээлгезин күүседип турар А.Т.Конгарның дыңнатканы-биле чайгы дыштанылга лагерьлеринге бүгү уругларның 40 хире хуузу дыштаныр. Күш-ажыл болгаш социал-политика, Өөредилге, Культура, Иштики херектер яамыларының шугумнары-биле 26 муң ажыг уруглар дыштаныр болза, Кадык камгалал яамызының хандырылгазы-биле кадыы кошкак уруглар Дус-Хөл, Ширага кадыкшылын быжыктырарлар.

Республика бюджединден аңгылаан 5 млн. рубльге белеткел ажылдарын, 3 млн. рубльге эмтаңны, чымчак инвентарьны саткан. Ындыг болзажок ам-даа 10 млн. рубль негеттинип турар бооп турар.

Хайгаарал чок чер кезип, тояап чоруур уругларны хыналдага ап, кожуннардан уругларны Каа-Хем суурда, хоорайдан уругларны Кызыл хоорайның Бай-Хаакская кудумчузунда реабилитация төптеринче чедирип, оларның эмчи шинчилгезин эрттирип дыштандырары-биле «Байлак» лагеринге тускайлаттынган дыштанылга төвүн ажыдары көрдүнген. Ол эки эгелээшкинни профэвилелдер чөвүлелиниң баштаар чериниң даргазы Ш.К.Шавырааның деткиири арткан хире.

Школа чанының күш-ажыл болгаш дыштанылга лагерьлери июнь 1-ден эгелеп бодунуң ажылын эгелээр. Аңаа 7 муң ажыг уруглар хаара туттунар.

Бо бүгүден үнү түңнеп болурул дээрге, РФ-тиң федералдыг органнары уругларның дыштанылгазы бедик деңнелге база кончуг эки байдалдарга эртсин дээш, акшаландырыышкынны долузу-биле хандырарын аазап турар, а черчерлер ол акшаны ажылдап алыр дээш үгле ажылдаары арткан бооп турар. Бир эвес көрдүнген акша-төгерикти чедир ажыглап шыдавайн баар болза, ол түңнер келир чылдың бюджединден казыттынып каар. Ынчангаш уругларга солун, хөглүг, уттундурбас дыштанылганы организастаары харыысалгалыг черлерден дорт хамааржыр-дыр.

Айрада МОНГУШ.

"Тыванын Профэвилелдериниң республика чөвүлелиниң өнчүзүнде турар шимчевес өнчүнү дамчыдып бээр дугайында" Тыванын Профэвилелдериниң республика чөвүлелиниң президиумунуң болгаш профэвилелдериниң өнчү фондузунуң баштаар чериниң 1994 чылдың ноябрь 18-те кады үндүрген доктаалын солуур дугайында

ТР-НИҢ ПРОФЭВИЛЕЛДЕР ФЕДЕРАЦИЯЗЫНЫҢ ПРЕЗИДИУМУНУҢ ДОКТААЛЫ

2001 чылдың май 31 № 15 Кызыл хоорай

Тыванын Профэвилелдериниң республика чөвүлелиниң президиумунуң болгаш профэвилелдериниң өнчү фондузунуң 1994 чылдың ноябрь 18-те кады үндүрген доктаалы-биле профэвилелдериниң өнчүзү болур "Меңгүлек" турисчи комплексти, "Чедер" болгаш "Үш-Белдир" курорттарын, Дубинин аттыг, "Чагытай", "Орленок", "Байлак" стационар кадыкшылга лагерин күрүне өнчүзүнче шилчиткен.

РХПФ-ниң болгаш Тыва Республиканың Профэвилелдер чөвүлелиниң аразында профэвилелиниң өнчүзүнүң ээзи болур болгаш ажыглаар дугайында керээни езугаар алырга (ук керээни 1992 чылдың декабрь 25-те чарган). Профэвилелдер чөвүлели ук өнчүнүң чаңгыс ээзи турбаан, ооң 95 хуузунуң ээзи турган. Өнчүнү дамчыдып бээр дугайында шиитпирни хүлээп алыр үеде профэвилел каттыжыышкынының коллегиалдыг удуртулгазы бодунуң бүрүн эргелерин бедиткенин барымдаалааш, Тыва Республиканың Профэвилелдер федерациязының президиумунуң **доктаадыры болза:**

1. "Тыванын Профэвилелдериниң республика чөвүлелиниң өнчүзүнде турар шимчевес өнчү объектилерин дамчыдып бээр дугайында" Тыванын Профэвилелдериниң республика чөвүлелиниң 1994 чылдың ноябрь 18-те доктаалын солуур.

2. Бо дугайын сонуургалдыг организацияларга, ооң иштинде ТР-ниң Өнчү талазы-биле күрүне комитединге дыңнадыр.

3. Профэвилелдериниң чидирген өнчүзүн катап эгидер талазы-биле хемчеглерни алыр.

4. Бо доктаалдың күүселдези дээш контроль кылырын ТР-ниң Профэвилелдер федерациязының даргазынга болгаш күш-ажылдың эрге-хоойлу инспектору Х.К.Чамзыга дагзыр.

ТР-ниң Профэвилелдер федерациязының даргазы К.ШАВЫРАА.

ТР-ниң Улуг Хуралының Хоойлужудулга палатазының депутадынга кандидаттар

Кызылдың Московский № 11 соңгулда округу Алексей Семенович САМДАН

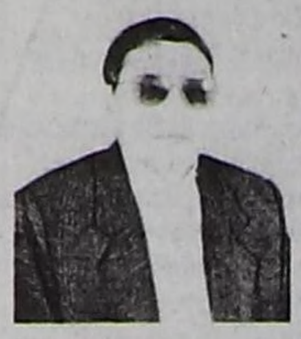

Сүт-Хөл кожууннуң Бора-Тайга суурунга 1952 чылда төрүттүнген. 1974 чылда Москванын күш-культура институдун кызыл диплом-биле, 1982 чылда аспирантура дооскан. Амгы үеде Олимпийжи курлавыр училищезиниң директору. ТР-ниң сумо федерациязының президентизи, хостуг хүрешке ССРЭ-ниң спорт мастери, Россия чергелиг судья, Россияның күш-культура болгаш спорттуң тергиини, "РФ-ке спорттуң болгаш күш-культураның хөгжүлдези дээш" деп Хүндүлүг демдектиң, ТР-ниң Президентизиниң Хүндүлүг бижииниң эдилекчизи.

(Халас парлаан).

Кызылдың Московская № 11 соңгулда округундан Раиса Белековна ХЕРТЕК

1979 чылда институт дооскаш, башкылап, инспекторлап ажылдаан. 1982 чылдан 2000 чылга чедир ИХК-ге истелге ажылынга ажылдаан. Халажылгада подполковник.

Депутаттың кол сорулгалары мындыг деп бодаар мен.

— Республикавыстың социал-экономиказын хөгжүдеринче, чоннуң чаагай чоруун, өг-бүле, иечаштың, чединмес өг-бүлелерниң социал камгалалын экижидеринче угланган, федералдыг хоойлужудулга-биле карышкактар чок, республиканың эргехоойлуларын ажылдап кылыры болгаш хүлээп алыры.

— Соңгукчуларның чагыгларын езугаар ажылдаары, оларның айтырыгларын парламентиге болгаш эргечагырганың өске-даа адырларынга чедир тургузары.

Бистиң хөгжүлдевис — бистиң холувуста!

(Халас парлаан).

Кызылдың № 2 Ленинградский соңгулда округу Александр Аркадьевич ЯЗЕВ

25 чыл стажтыг юрист кижи болганымда, Улуг Хуралга профессионал юристер албан ажылдаар ужурлуг деп санап турар мен.

Соңгуттуруп алзымза, ажылымның кол угланыышкынары:

— эрге-чагыргаларның бот-тускайлаң болурунуң принциви: күүсекчи эрге-чагырга ажыл-агый чорудулгазын кылыр, хоойлужудулга эрге-чагыргазы республиканың чурттакчы чонунуң эрге-ажыктарынга дүүшкен хоойларны хүлээп алыр болгаш олар бот-боттарынга шаптыкташпас болур ужурлуг.

— соңгукчуларның чагыгларының күүселдезиниң талазы-биле Хоойлуну дарый хүлээп алыр.

— политиктиг турум чорук.

— ниитилелге эптиг-чөптүг байдалды быжыглаары.

(Халас парлаан).

Бай-Тайга кожууннуң № 13 соңгулда округундан Адар Начын-оолович КУУЛАР

1969 чылда Тээлиге төрүттүнген, Кызыл хоорайда ажылдап чоруур.

Эргим хүндүлүг бай-тайгажылар, ха-дуңма чонум! Меңээ ямбы-хүндүнүң-даа, ажык-кончааның-даа херээ чок. Чоннуң эрге-ажыы дээш туржуру эң-не хүндүлүг, ыдыктыг үүле деп билип чоруур мен. Келир үе, аныяк өзүп олурар салгал дээш, Бүзүрелдиг Кижи дээш бадылаңар.

(Халас парлаан).

Надежда Устиновна ОГОРЕНКО

1954 чылда төрүттүнген, тускай ортумак эртемниг, амгы үеде "Бистиң бажыңывыс" МУБ-туң директорунуң чурталга айтырыының талазы-биле оралакчызы мен. 2002 чылда "Азия төвүнүң херээженнери" номга адым киирген, "РФ-тиң ЧКА Хүндүлүг ажылдакчызы", "ТР-ниң ЧКА-ның алдарлыг ажылдакчызы" аттыг мен.

— соңгукчуларның эрге-ажыктарын камгалаары;

— ие-чаш эргелериниң хоойларын ажылдап кылырынга киржири;

— ЧКА-га эде тургузуушкунну хоойлу-биле быжыглаары;

— ЧКА-ның ачы-дузазы дээш төлевир хүлээп алыр чаңгыс төптү тургузары, чылыг, чырык дээш артык акша төлевес приборларны бажың бүрүзүнге тургузары — программаның кол угланыышкыны.

(Халас парлаан).

МАЙ 26-ДА 18.00 ШАКТА АРАТ ШӨЛҮНГЕ

"СПС"-ТИҢ ТӨРҮТТҮНГЕН ХҮНҮ"

СОЮЗ ПРАВЫХ СИЛ

ДЕП ХӨГЖҮМ-ХӨГЛҮГ ШОУ-КӨРГҮЗҮГ БОЛУР, АҢАА КИРЖИР КҮЗЕЛДИГЛЕРНИ СПС "БАРЫЫН КҮШТЕРНИҢ ЭВИЛЕЛИ" ПАРТИЯНЫҢ ДЕВИСКЭЭР САЛБЫРЫ ЧАЛАП ТУР.

МАЙНЫҢ БО КЕЖЭЭЗИНДЕ ЫНАК АРТИСТЕРИҢЕР-БИЛЕ УЖУРАЖЫП, НАЙЫРАЛДЫГ ЧЫЛЫГ ЧУГААЛАЖЫП, ЭКИ ХӨГЖҮМНҮ ДЫҢНАП, САГЫШ-СЕТКИЛИҢЕР ӨӨРҮҮР.

(ТР-ниң Улуг Хуралының Хоойлужудулга палатазынче депутадынга кандидаттар: А.В.Межевикин, С.Ч.Монгуш база Төлээлекчилер палатазының депутадынга кандидаттар: Ю.Ю.Ананьин, Ю.Т.Копцев, И.Б.Никифоров, Э.С.Лифанова, Т.П.Ткаченко оларның халас шөлдеринге үндезилеп парлаан).

ТР-ниң Улуг Хуралының Төлээлекчилер палатазының депутадынга кандидаттар

Кызылдың Рабочий № 10 соңгулда округу Сергей Викторович САФРИН

1960 чылда Кызыл хоорайга төрүттүнген. 1984 чылда Красноярскиниң политехниктиг институдунуң Кызылда салбырын дооскаш, "Тыва тудуг" трезинге, Тыванын орук эргелелиниң көвүрүг тудуунуң даргазынга ажылдап, хөй-хөй көвүрүглерни туттурган. 1991 чылдан бээр "Көдээ тудуг" организациязының удуртукчузу. 2000 чылда С.В.Сафринге Президентиниң Чарлыын езугаар "ТР-ниң алдарлыг ажылдакчызы" атты тывыскан. Сарыг шажын хүрээзин чүгле туткан эвес, саң-хөө дузазын доктаамал көргүзүп турары дээш, Камбы-лама эргелели Хүндүлүг бижикти болгаш Үш эртине йөрээлин аңаа хайырлаан.

(Халас болгаш төлевирлиг үндезинге парлаан).

Любовь Васильевна ОНДАР

Шагаан-Арыгның № 114 барыын соңгулда округу

Кожууннуң пенсия эргелелиниң кассири.

(Халас парлаан).

Мерген Чылбааевич ООРЖАК

Кызылдың Ангарский № 41 соңгулда округу

Афган дайынының хоочуну, хостуг хүрешке делегей чергелиг судья.

(Халас парлаан).

Татьяна Сувановна ОЮН

Кызылдың Геологический № 29 барыын соңгулда округу

Кызылдың № 2 школазының тыва дыл башкызы.

(Халас парлаан).

Николай Ичинович МОНГУШ

Ак-Туруг, Кызыл-Дагның № 122 соңгулда округу

Шагаан-Арыгда ПТУ № 8-тиң мастер башкызы.

(Халас парлаан).

Буян Богбалдаевич ООРЖАК

Ак-Довуракның № 46 соңгулда округу

Чоннуң шилилгези — шын шилилге.

(Халас парлаан).

Зоя Байкараевна ОНДАР

Целиный № 82 соңгулда округу

Чоннуң шилилгези — шын шилилге.

(Халас парлаан).

Саар-оол Сундукаевич МОНГУШ

Чадааның № 64 соңгулда округу

Чоннуң шилилгези — шын шилилге.

(Халас парлаан).

Орлан Александрович МОНГУШ

Суг-Аксының № 97 соңгулда округу

Чоннуң шилилгези — шын шилилге.

(Халас парлаан).

Шораана Тадар-ооловна СЕМИС-ООЛ

Шагаан-Арыгның № 115 соңгулда округу

Чоннуң шилилгези — шын шилилге.

(Халас парлаан).

ТР-ниң Улуг Хуралының Хоойлужудулга палатазының депутадынга кандидаттарның аразынга "Шын" солунга парлалга шөлүнүң хуваалдазын езугаар жеребьевказының май 4-те протоколундан ушта бижилге

Май 28-те парладыр кандидаттар

1.**Салчак** Ольга Доржуевна, №15 соңгулда округу
2.**Вальков** Виталий Григорьевич, №17 соңгулда округу
3.**Сат** Леонид Комбужапович,№15 соңгулда округу
4.**Куулар** Руслана Викторовна, №15 соңгулда округу
5.**Монгуш** Иван Очур-оолович, №31 соңгулда округу
6.**Оюн** Сергей Багай-оолович,№24 соңгулда округу
7.**Оюн** Зоя Көгеловна,№25 соңгулда округу
8.**Серен** Анатолий Сергеевич, №25 соңгулда округу
9.**Симчит** Владимир Кунгаевич, №6 соңгулда округу
10.**Оюн** Василий Майлолович,№31 соңгулда округу
11.**Анай-оол** Мерген Кыргысович, № 29 соңгулда округу
12.**Нурзет** Андрей Артааевич, № 4 соңгулда округу
13.**Куулар** Виктор Шуулейевич, №12 соңгулда округу
14.**Андросов** Борис Федорович, №9 соңгулда округу
15.**Ондар** Кошкар-оол Доржуевич, №6 соңгулда округу
17.**Тарачы** Марина Саян-ооловна, №4 соңгулда округу
18.**Нуждин** Андрей Николаевич,№ 9 соңгулда округу
19.**Монгуш** Саяна Чодурааевна,№ 2 соңгулда округу

ТР-ниң Улуг Хуралының Төлээлекчилер палатазының депутадынга кандидаттарның аразынга "Шын" солунга парлалга шөлүнүң хуваалдазын езугаар жеребьевказының май 4-те протоколундан ушта бижилге

Май 28-те парладыр кандидаттар

1. **Хуурак** Валерий Кыргысович, №96 соңгулда округу
2. **Даваа** Кан-оол Тимурович, №115 соңгулда округу
3. **Куулар** Алдын-оол Содун-оолович, №66 соңгулда округу
4. **Хомушку** Никита Балчырович, №48 соңгулда округу
5. **Донгак** Дмитрий Калчанович, №72 соңгулда округу
6. **Дагбалдай** Александр Донгакович, №124 соңгулда округу
7. **Сенди** Федор Оолович, №130 соңгулда округу
8. **Киштейек** Олег Тулушович, №64 соңгулда округу
9. **Салчак** Уран Кара-оолович, №72 соңгулда округу
10. **Кочал-оол** Кызыл-Кат Николаевна, № 55 соңгулда округу
11. **Монгуш** Самойлов Хилик-оолович, № 68 соңгулда округу
12. **Куулар** Светлана Хоокуй-ооловна, № 62 соңгулда округу
13. **Канзай** Орлан Михайлович, №128 соңгулда округу
14. **Нурзат** Римма Маадыр-ооловна, №129 соңгулда округу
15. **Огнева** Людмила Алексеевна, №11 соңгулда округу
16. **Мистров** Александр Алексеевич, №37 соңгулда округу
17. **Кондрашов** Сергей Викторович, № 30 соңгулда округу
18. **Оюн** Людмила Кара-ооловна, № 45 соңгулда округу
19. **Маады** Сергей Биче-оолович, № 42 соңгулда округу
20. **Донакай** Лариса Тумбараевна, №22 соңгулда округу
21. **Дамба** Мерген Балыкаевич, № 23 соңгулда округу
22. **Ооржак** Сара Монгушевна, № 59 соңгулда округу
23. **Биче-оол** Шулуун-оол Маадырович, №105 соңгулда округу
24. **Биче-оол** Владимир Чоодуевич, №105 соңгулда округу
25. **Тарый-оол** Чечен Сайын-Белековна, №106 соңгулда округу
26. **Байыр-оол** Чаш-оол Шойдарович, №108 соңгулда округу
27. **Балчар** Виталий Иргитович, № 108 соңгулда округу
28. **Сарыглар** Роман Октек-оолович, № 56 соңгулда округу
29. **Норбу** Михаил Калдар-оолович, №118 соңгулда округу
30. **Суван** Шаңгыр-оол Монгушевич, №122 соңгулда округу
31. **Чамзы** Нелли Кароловна, № 93 соңгулда округу
32. **Седип** Вадим Кыргысович, №120 соңгулда округу
33. **Германова** Наталья Степановна, №20 соңгулда округу
34. **Кара-Сал** Шолбан Көк-оолович, № 5 соңгулда округу
35. **Шактар-оол** Маргарита Тюлюшовна, №112 соңгулда округу
36. **Бурлев** Виктор Маркович, № 19 соңгулда округу
37. **Горбунова** Марина Викторовна, №41 соңгулда округу
38. **Дугар-Сюрюн** Михаил Монгушевич, №112 соңгулда округу
39. **Кара-Сал** Владимир Шагдырович, №60 соңгулда округу
40. **Херлии** Иван Иргитович, №30 соңгулда округу
41. **Суван-оол** Орлан Николаевич, № 14 соңгулда округу
42. **Никонов** Владимир Константинович, №43 соңгулда округу
43. **Очур** Борис Иванович, № 38 соңгулда округу
44. **Юдин** Игорь Петрович, № 37 соңгулда округу
45. **Кузнецов** Александр Константинович, № 22 соңгулда округу
46. **Ондар** Маадыр Базыр-оолович, №82 соңгулда округу
47. **Начин** Галина Ким-ооловна, № 81 соңгулда округу
48. **Ойдупаа** Айдың Климович, № 82 соңгулда округу
49. **Сучков** Павел Владимирович, №77 соңгулда округу
50. **Черменева** Людмила Васильевна, № 92 соңгулда округу
51. **Кенден** Оксана Васильевна, № 33 соңгулда округу
52. **Ховальг** Виталий Эрес-оолович, № 68 соңгулда округу.

ТР-ниң Улуг Хуралының Төлээлекчилер палатазының депутадынга кандидаттар

Сергей Хавыяевич КАШПЫК-ООЛ

Ильинканың № 75 соңгулда округу

Чоннуң шилилгези — шын шилилге.

(Халас парлаан).

Геннадий Даваевич МОНГУШ

Балгазынның № 102 соңгулда округу

Чоннуң шилилгези — шын шилилге.

(Халас парлаан).

Очур-оол Ховалыгович НОРБУ

Чаа-Хөлдүң № 121 соңгулда округу

Чоннуң шилилгези — шын шилилге.

(Халас парлаан).

Кара-кыс Дамбаевна НУРЗЕТ

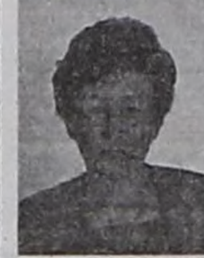

Каа-Хемниң № 79 соңгулда округу

Чоннуң шилилгези — шын шилилге.

(Халас парлаан).

Зоя Сагдыевна ДҮКТЕН-ООЛ

Ак-Довурактың № 50 соңгулда округу

Чоннуң шилилгези — шын шилилге.

(Халас парлаан).

Салчак-оол Соянович САНАА

Сарыг-Септиң № 73 соңгулда округу

Чоннуң шилилгези — шын шилилге.

(Халас парлаан).

Олег Девилдеевич КУУЛАР

Барлыктың № 58 соңгулда округу

Чоннуң шилилгези — шын шилилге.

(Халас парлаан).

Анатолий Шактар-оолович ЧЫРГАЛ

Баян-Колдуң № 81 соңгулда округу

Чоннуң шилилгези — шын шилилге.

(Халас парлаан).

Валерий Алексеевич МИЛОСЕРДОВ

Ак-Довурактың №49 соңгулда округу

Чоннуң шилилгези — шын шилилге.

(Халас парлаан).

Экер-оол Борбак-оолович МОНГУШ

Бора-Тайганың № 98 соңгулда округу

Чоннуң шилилгези — шын шилилге.

(Халас парлаан).

Николай Седен-Дамбаевич САТ

Шагаан-Арыгның № 112 соңгулда округу

Чоннуң шилилгези — шын шилилге.

(Халас парлаан).

Людмила Николаевна ХАДЖИЕВА

Дүргениң № 101 соңгулда округу

Чоннуң шилилгези — шын шилилге.

(Халас парлаан).

Мөңгүн-оол Тамбаевич ОЮН

Бай-Хаактың № 100 соңгулда округу

Чоннуң шилилгези — шын шилилге.

(Халас парлаан).

Владислав Кыргысович СЫМЧАН-ООЛ

Эрзиннiң № 128 соңгулда округу

Чоннуң шилилгези — шын шилилге.

(Халас парлаан).

Александра Сундуевна СЕРЕН

Шагаан-Арыгның № 113 соңгулда округу

Чоннуң шилилгези — шын шилилге.

(Халас парлаан).

Татьяна Игоревна ДОЛГИХ

Каа-Хемниң № 76 соңгулда округу

Чоннуң шилилгези — шын шилилге.

(Халас парлаан).

Өшкү-Саар Аракчаевна ООРЖАК

Кызыл-Хаяның № 86 соңгулда округу

Чоннуң шилилгези — шын шилилге.

(Халас парлаан).

Эрес Мөңгүн-оолович СОНАМ

Баян-Колдуң № 52 соңгулда округу

Чоннуң шилилгези — шын шилилге.

(Халас парлаан).

КОЖАВЫС САЙГАРЛЫКЧЫ ГОРОВОЙЛАР КОЛДАЗЫН, КӨВҮДЕЗИН

Кызылда эът болбаазырадыр бүдүрүлге-биле Минусинск чурттуг сайгарлыкчы Алексей Горовой 1998 чылдан бээр харылзашкан. Чуртка ынчан акша үнези хеп-хенертен кудулаан. Холда акшаны дүрген сайгарар дээш карак кызыпкан. Кол хереглелдериҢ бирээзи – малдың коҢ эъди. Дарый хөделиишкиннер – рыноктуг экономиканың бир кол шынары. Эртем-билиин, бар дуржулгазын кончуг шын ажыглааш, кады ажылдажылганың таваан эрткен чылын ол салган.

— Республика девискээринин иштинден чогумчалыг, харылзажып болгу дег кижилерни дилеп тып турдум. Солуннар, теле болгаш радио дамчыдылгалар чарлалдары, кижилер-биле харылзаалар меҢээ кол дуза чедирген чүве. МөөҢ эът тудары, шыгжаары болгаш ону хереглекчилерге чедирери бедик мергежилди негээр. Кады таптыг ажылдапкы дег кижилерни бо ажылхеректерге тывары берге. Колдуунда буу-хаа чоруктар-биле холбажыышкын тургустунар.Кызылда эът болбаазырадыр чер ам-на сагышта дег тургустунуп ор. МооҢ мурнунда-даа ук бүдүрүлгениҢ объектилерин, ылаҢгыя соодукчуларын ажыглап турдум. Ол дээш четтирдим. Удуртукчулар, ажылчыннар-биле таныш апардым – дээш, сайгарлыкчы улаштыр чугаалады. – «Тыва эът» күрүне каттышкан бүдүрүлгени Саян артындаа болза, бистиҢ таныырывыс Александра Узутуевна КонгарныҢ удурту бергени чүүлдүг. Чүге дээрге ол аныяк чылдарында Москвага дээди эртемниг экономист эртем-билигни чедип алырда, амгы Чазак Даргазы Ш.Д. Ооржак-биле кады чаҢгыс хоорайга турган. Шериг-оол Ооржактың хар-назы талазы-биле салгалының төлээзи боп турар. Назы-хары, ал-боду бичежек, чараш кыс болурга, ынчангы студент орус, тыва, өске-даа аныяктар Шура Конгарны «Шурка, Шурукай» деп шолалап турганы — солун төөгү. Сөөлгү чылдарда Александра Узутуевнаның ажы-төлү база көскүлеҢ сайгарлыкчылар апарган. Олар СибирьниҢ делгемнеринде ажыл-хереклерин тудуп, авазының күш-ажылгыр, тывынгыр-тудунгур мөзү-шынарын дөзеп алган – деп, Алексей Горовой кезек када хензиг үениҢ дургузунда дыҢнаанын, билгенин меҢээ төө каап берди.

Сайгарлыкчылар, өнчү-хөреҢги тудукчуларының «Бүзүрелдиг кижи» дээни барымдаалыг. Өнчү-хөреҢги харылзаалары чүгле кожалар эвес, чурттар, диптер, делегей харылзааларын каттыштырар, төрелинге-даа кым чыл санында соодукчузун ажыгладып, коҢ эъдин тонна-тонназы-биле дугуржулгалар езугаар бараалгадыр боор. 2001 чылда Горовойлар «Тыва эъттиҢ» бүдүн 30 тонна коҢ эъдин сөөртүп алган. Бо чылдың баштайгы кварталында 80 тонна эътти хереглекчилерге чедирген. Бир эвес мал дужаары көвүдээр болза, садыглажылга эрткен чылдан каш катап көвүдээрин сөөлгү көргүзүг бадыткаар.

«Тыва эът» күрүне бүдүрүлгези-биле кады ажылдажылганың дугуржулгаларын Алексей Горовой эрткен чылын албан езузу-биле чарып алган. Кайын чаасканн болур ийик. ООҢ өөнүҢ херээжен ээзи мырыҢай өгбүлезиниҢ кол кижизи болуп турар. Дугуржулгаларга аттарны Татьяна Горовая биле Александра Конгар салган. Минусинск чурттуг өг-бүле арыг рубльдер-биле санажыр, «Тыва эъттиҢ» хереглел бараааннарын сөөртүр. Олар (бараааннар) чагыг аайы-биле өй-өйлеп келир.

Найысылалдың, республиканың хереглекчилеринге таарымчалыг бир барымдааны сонуургал-биле эскердим. Ол дээрге эът консервалаар цехтиҢ ажыглалга кирери. Ук тудуг келир үелиг. Эът консерваларын үр хуусаада, харын-даа дөрт чыл иштинде шыгжап, камгалап болур. Чайгы, чылыг үеде эът шыгжаары, ону даартага арттырары — чиик эвес айтырыг.

Колбаса кылыгларынга кол холуксаа — хаван эъди. Алексей Иванович ол дугайын чугулалап демдегледи. Эвээш-биче хемчээлдиг хаван эъдин ол эккеп болур. Ынчалза-даа ооҢ алыс кедизи чок, түр хемчег. Мурнуку чылдарда Кызылга бүдүн комплекс турган. Ам ол хаван өстүрер чер буурап дүшкен. Ында чүү-даа чок. Чүгле ханалар, дээвиирлер арткан. Ук черниҢ чамдык объектилерин ниити чуртталга чери кылдыр эде кылгаш, баштайгы удаада 60 шаа хаван тудуп ажаарын организстаар деп барганын билип алдым. ООҢ хөгжүүрүнүҢ бир арга-хевири тургустунар.

Чижеглей алырга, чоокку үеде «Тыва эътке» 200 баш хаван эъди хереглеттинер. Ук бүдүрүлгениҢ чиҢгине директору Александра Конгар ажыл-хереклерин чогумчудар талазы-биле мындыг тайылбыр берди:

— Горовойлар ышкаш сайгарлыкчылар соодукчуларны хөлезилеп ап турар. Цехтер ажылдап эгелээн. Ажылчыннар, специалистерни күш-ажылга шилип алыры уламчылавышаан. Ажылдаар чер бүрүзүнге төлептиг, бүдүрүлгеге-даа, бодунга-даа ээ-камналгалыг болур чорукту тургузуп тур бис. Хүнүн бодаар, кавыры ктаныр кижилерни ажылдан үндүрүп тур бис. Бо талазыбиле ажылды кадрлар килдизи чорудар. Корум-чурум, эргехоойлу айтырыглары бисте шыҢгыы.

Эртем-билиглиг аныяк оолдарны ажылга күзелдиибиле хүлээп алыксап турар. БүдүрүлгениҢ оралакчызынга, удуртукчузу деннелге чедир эр кижилерни белеткексеп турарын ол ажыы-биле чугаалады. Ынчалза-даа бирги деҢнелдиҢ удуртукчузу болу берги деглер кончуг эвээш. Ажылчыннарның иштинде деткимче көргүзүп болгу дег кижилер бар. Оларның чамдыызы кожууннардан келген.

Ажылынга кызымак, ажытөлүнге кичээнгейлиглериҢ чурттаар оран-савазының дугайы удуртукчунуҢ кичээнгейинде. Хаван өстүрер, ол дүшкен комплекстиҢ чамдык бажыҢнарын чиҢгине директор септелгеже киирген. Чуртталга бажыҢы, мал өстүрер чер тудуун ажыглалга киирери чугула. Керээ езугаар хаван өстүрерлериҢ бир кезиин олче чурттадыры көрдүнген. Баштайгы удаада бо чылын 60 шаа хаван тудар.

Ажылчын холдар, арыг угаан-сарыыл рыноктуг экономикага чугула хереглеттинип турарын «Тыва эът» күрүне бүдүрүлгеден көрдүм. Кожавыс моол аймактар малын биске, «Тыва эътке», хөйү-биле дужаары көрдүнген. Ону сайгаржыр Горовойлар көвүдеп-ле турзунам.

Арапчор ОКСУР.

ЧУРУКТА: Алексей Горовой.

ХАЙЫРАЛЫГ АВАМ

Авамның хөҢү-сынын оштаан ышкаш, узун, суук-суук, ак-ак хадыҢнар уян хөөн-биле уругдарыынга чагыг-сүмезин берип, чиге бурунгаар көрүп, бодамчалыг, оожум-топтуг чугаалап орган ышкаш кылдыр сагындырып, аргада бойдус мээҢ сагыш-сеткилимни доюлдуруп келди.

МээҢ ийи угбаларым: Билзитпаа биле Билзеймааны билбес улустар ийистер бе деп айтыргылаар. Авам чок апаарга, мени кижи кылдыр өстүрүп каан улус болар болгай. Бөгүн угбаларымның ак халат кедип алгаш, ажылдап турганын сактып базала хадыҢнарга дөмейлеп бодап ор мен. Олар — эмчи мергежилдиг улус. Төрээн черивистиҢ аргазынга чорувуста, угбаларым меҢээ янзы-бүрү үнүштерни тайылбырлап берип чорду. Чоокку үеде кезип каан хадыҢ төжектеринден, балыг хадыҢнардан ириҢниг, ханныг-даа ышкаш суук үүлдериҢ төктүп турарын көргеш, баарывыс ажып, багай ававыстың балыгларын аштап-арыглап турганывысты сактып келдивис. Оода-ла бойдустуҢ чайгаар бүткен чараш ыяжы мындыг човуланга таварышпаан болза дээр-дир мен.

Сандю ТЮЛЮШ.

Кызыл-Тайга суур.

ПОЧТА ХАРЖАА ЧОК, КАНЧААРЫЛ?

Бо үеде солун, чагаа номчуксавастар каяа турар деп. Чамдык кижилер солун келбейн бааргa, чем чивээни-биле дөмей болу бээр. Ол кончуг шын. Мен база ындыгларның одуруунда мен. Каш чыл бурунгаар бажыҢнарның херим эжиктеринге демир база ыяш хааржактарны шевергин азып каан турар чүве болгай. Почтачы келгеш, тустузунда солуннарны суккаш, оруун уламчылап чоруптар. Үешагның аайы-биле дүрүм-хоойлу база чаарттынар. Бир кезек черлерге бажыҢнар санының аайы-биле демир хааржактар азып кагды. Ол, бир талазында, солун дажыыр кижилерге эптиг хире. Шыны-биле чугаалааргa, ол хааржактан чагаа, солунну таптыг ап көрбээн мен. Чамдыкта чеде бээрге, өске хааржакта-даа болур, а бир чамдыкта – чердедаа чыткылаар, таныыр улус эккеп-даа бээр-ле. Оон кадында тенекпейлер база уш-бажы чок уштуп октагылаптар. Ону кижи хүннүҢ-не кадарып турар харык бар эвес аан.

КижиниҢ төрел-дөргүлү төнген эвес, байыр-чыскаал, Чаачыл, Шагаа, март 8 таварыштыр байыр чедирип, открыткалар чоруткан болгулаар, а бистер албаан боор, мындыг-дыр. Амгы үеде ол почта хааржаан көөр болзуҢарза, шуут коргунчуг байдалда. Хөй кезиин кара албан-биле хоора тырткаш, октапкан болгулаар. Ындыг кам-хайыра чок кара холдуглар база чоруур боор.

Почта дажыкчылары солун, чагааны ам та кайнаар сугар чүве. Ол хааржактарны бажыҢ, кудумчу бүрүзүнче киргенинге та чеже акша-көпеек үнгенин чугаалаары безин берге айтырыг-дыр.

Бо айтырыгны канчаар көрзе эки чүвел? Ам эрги хевиринче киирзе кандыгыл?

Ирина БЮРБЮ.

Кызыл хоорай.

ЧАГААЛАР АРАЗЫНДАН

ЭМ ОЪТТАР ХЕРЕК БОЛЗА...

Сөөлгү үелерде силерде, Тывада, өрт халавы кедереп турарын солун, сеткүүлдерден номчуп турар мен. Бодум улусчу домчу болгаш, бергелерге таварышканнарга дузалажыр кижи мен. МээҢ курлавырымда 80 ажыг эм оъттар бар, ооҢ иштинде 15 ажыг тыныш органнарының аарыгларынга: бронхит, астма, аллергия болгаш чөдүлге удур оъттар. Волга-АхтубинниҢ, Кавказтың даглары, Алтайдан, Крымдан чыгган мээҢ оъттарым тускай сертификаттыг. Ынчангаш бодумнуҢ шаам-биле Россияның кайы-даа булуҢнарынга озал-халапка таварышканнарга дузалажыр кижи мен. А бир эвес силерге эм оъттар херек болза, оъттар, сүме болгаш рецептилерни чоргузуптарынга дараазында адресче бижиириҢерни диледим.

400009 Волгоград-9, Д/В, Владимир Борисович Черкашин (2 чагаа хавындан суп каарын утпас силер).

В. ЧЕРКАШИН,
РФ-тиҢ Журналистер эвилелиниҢ кежигүнү.

АЖЫЛДААР ХӨҢНҮ ЧОК. ЧҮГЕ?

Арат Республика үезинде төрүттүнгеш, оон эгелээн чуртталганың тургузуун төдүзүҢ чурттап эртим. Анай-кара 6 харлыымдан 10 харга чедир аалымның хоюн хүннүҢ дозар, хайгааараар бичии кадарчызы чордум. Менден улуг 2 угбаларым школага өөренип турган. Ол үеде хуу ажыл-агыйлыг ада-иемге аажок дузалыг чорааным ол боор, эки-даа, багай-даа үелерни чурттап эртим. Ам 70 харже чоокшулап, назыным дөгүй берди. МээҢ адаием хөөкүйлер пенсия деп акша ап чорааннар эвес, авам харын уруглар акшазы деп чүвени ап четтигипкен. Улуг баштыҢчывыс Ленин башкы: "Ажыл кылбаан кижи чем чивес" дээн. МээҢ үем кижилер ону аажок сагыыр, ажыл-агыйга аажок сундулуг чораан. Амгы үеде ажы-төлүвүстү ажылдаарынга сунду чок кылдыр кижизидип чор бис. Чамдык аныяк-өскен ажылдаар хөҢнү чок, улгаткыже безин адаиезиниҢ, оон кедерезе, кырган-авазының, кырган-ачазының пенсиязынче көрүп алгаш олургулаарлар-дыр.

МээҢ төрээн совхозумга ажылдаан стажым 35 чыл. Ол дээрге күш-ажыл дептеринде киир бижиттингени-дир, демдеглеттинмээни база бар. Бо чүүлдү бижээн кол сорулгам — "Күш-ажылдың хоочуну" деп атты каш чыл ажылдааргa, тыпсырыл? Чүге күш-ажылдың хоочуннарынга айыттынган күрүнениҢ чиигелделери республикавыста күүсеттинмейн турарыл, кым ону тайылбырлап берип болурул?

Ояа АНАЙ-ООЛ,
күш-ажылдың хоочуну.

Кызыл кожуун.

КАДЫКШЫЛ ДЭЭШ...

БОДУНДАН ХАМААРЖЫР

Иммунология эртеми сөөлгү 20 чылдарда хөгжүп келген болгаш амгы үеде Москвада 150 хире оруннуг эмнелге чери ажылдап турар. Билиривис аллергия деп аарыглар база-ла анаа хамааржыр. Россияның чурттакчыларының 13 хире хуузу ол аарыглардан аарып турар. Часкы, чайга үелерде думчук суу төктүр, бо-ла думаалай бээр азы кежи кызып, кижиир, боостаа дуй тыртып чөдүртүр, чүстери аарып чоруур улус дээрге-ле база иммунитет камгалалы кошкак улус бооп турар. Чүге аарыычыл болуп турарыл дээр болза, ооң чылдагааны хөй бооп турар. Чижээлээрге: ада-ызыгуурундан салгаан, арага, таакпы тыртар, аъш-чем чедишпес, орун-дөжектиң бурулаажындан, өлшык. сооктан янзы-бүрү аарыгларның халдавырынга удур туржуп шыдавас болганындан, ылаңгыя кандыг-бир муңгарал, качыгдалга алыскаш, сагыш-сеткили аарып, хей-аъды кудулаар болза, канчаар-даа аарый берип болур. Ие-шагның аайы-биле агаар-бойдустуң боктаныышкыны, янзы-бүрү ыштар хоралыг бооп турарын эмчилер айыткан.

Тыва улус шаанда чылдың изиг, чылыг үелеринде таарыштыр кеттинип, колдуунда-ла алгы-кештен, дүктен кылган идик-хептиг, боттарының чип өөренген аъш-чемин кылып чип чораан. База амгы үеде дег чон аразынга хөй харылзаа, аргыжылга турбаан. Ынчангаш аарыглар нептередир хөй микробтар чок турган.

Тыва кижиниң организминде арагага-даа удур, СПИД дээр чаа аарыгга-даа удур камгалал чок бооп турар.

Туберкулез, бруцеллез, дифтерия, грипп дээр аарыглардан аарбас дизе, оларга удур вакцина-биле тарыдып ап болур. Тыва улус шаанда эм оттар, кат-чимис, адыг өдү, үзү, борзук үзү дээн ышкаш бүдүмелдерни ажыглап, боттарының эки билири, тааржыры-биле эмненип чораан.

Кызылда эрткен чылын №3 эмнелге ажыттынган. Ону карабүүрек аарыының эмнелгези деп база адап турар. Ооң бир дугаар каъдында 60 хире оруннуг эмнелгеде аргажок берге аарыг улус эмнедип, экирип үнүп турар. Эмнелгеде Урана Амыртыевна Дыртый-оол, Анита Шеригооловна Ооржак, Галина Александровна Романова дээн ышкаш мергежилдиг эмчилер ажылдап турар. База ол ышкаш эмнелгениң баазазында генетиктиг лабораторияда Эремаа Алдын-ооловна Ондар ажылдап, тыва улустуң уксаа-салгаазын шинчилеп, ие-чаштарның кандыг аарыглардан аарый берип болурун безин баш удур тодарадып, аарыг болган уругларны эмневишаан, хайгааралга ап турар. Ол-ла лабораторияның салбыр эргелекчизи Борис Кожун-оолович Күдерек Тыванын аржаан сугларын шинчилеп, ажыглалга киирер дээш, Томскиниң эмчи институдунуң профессору Пузырев баштаан эртемденнер-биле кады ажылдап турар. Келир чылын «Шивилиг» аржаанынга янзы-бүрү арыгларны эмнээри-биле патент кылдыртынган, оларның планнап турары-биле Дус-Хөл, Ажыг-Суг (Чаа-Хөл), Чойганныг (Тожу) аржааннарын шинчилээш базала патент езугаар эмнээшкинни эгелээри көрдүнген. Чоннуң кадыын камгалап экижидер дээш, эмчилер улуг ажылды кылып, сагыш салып турар.

Ынчалза-даа кижиниң кадыкшылы бодундан хамааржыр болганда, эрте дээре эмчиге кээп, кадыкшылы дээш кижи бүрүзү демисежири күзенчиг. Сөөлгү чылдарда тыва чаңчылдар, бурган башкының өөредии эглип турар болгай. Кижиниң хей-аъды бедик, сагыш-сеткили арыг чоруур болза, кадыкшылы база чаагай болур. Ол дугайында тыва улустуң шаг-шаандан үлегер домаа чугаалап турар:

Сезиктен аарыр,
Сүзүктен экириир.

Татьяна КЫЗЫЛ-ООЛ,
профилактика салбырының эргелекчизи.
Кызыл хоорай.

ЧАРАШ, ШЕВЕР БОЛУР ДИЗЕ...

Кыс уруглар 10-12, чамдыктары 13-14 харлыг назы четкенде, ону «эге чада» азы «берге» назын дээр. Чүге дээрге ол үеде уругларның иштики бестеринге улуг өскерлиишкиннер болганының салдары-биле дүрген өзүп, бүгү хевири кыс кижиже шилчип, эмиг-төжү көстүп келир. Ынчан уругларның аажы-чаңы өскерлип, ол херээженсиг болуксап, өске кижиге хамаарылгазы чымчак, ээлдек апаар, уран чүүлге, литературага сонуургалы улгадыр. Бо назыда уруглар чараш болуксаар болгаш үргүлчү көрүнчүкке көрдүнүп, чаа моданың онзагай хептерин кедиксээр база өске «бир-ле» кижини өттүнүксээр апаар.

Кыс кижи чараш, шевер болур дизе, чүнү канчаарыл? Кижиниң чараш, угаангыр болуру, бир дугаарында, кадыкшылындан хамааржыр. Ынчангаш кадык, сергек кылдыр көстүр деп бодаар болзуңарза, даштын агаар-бойдус кандыг-даа турза, үнүп агаарлап селгүүстээр ужурлуг силер, арыг агааргa баштың мээзи долу күш-биле ажылдап, кижи хөглүг, өөрүшкүлүг көстүр. Ындыг болганда, ажыл хүннеринде 1,5-2 шак, дыштаныр хүнде – 3-4 шактың дургузунда агаарлаарын эмчилер сүмелеп турар. Кыс кижи спорттуң кандыг-бир хевиринге баары күзенчиг. Ол дээрге чүгле улуг спортче чүткүл эвес, а чараш мага-ботту хевирлээриниң база бир аргазы-дыр. Уруглар, мага-бодуңар өзүп, чаарттынып турар болганда, чиир аъш-чемиңерни таарыштырып, витаминнерлиг болгаш мага-ботка эргежок чугула бүдүмелдерлиг хоолулуг чемнерни чиир ужурлуг силер. Ногаачимис, эът, сүт аймаандан чемнерни колдады ажыглаарын сүмелээр ийик мен.

Кыс кижи бодунуң даштыкы хевирин шын ап чоруур ужурлуг.Ужун, дүккүр баш дүгү кыс кижини кезээде каастаар. Ынчангаш чараш чаштыг болур дизе, баштың дүгүн база ажаап билир херек. Узун чашты адаандан эгелээш, дөзүнге чедир дыраар дээрзин билир боор силер. А шын шилип алдынган шампунь азы саваң баш дүгүнүң чараш болурунуң база бир чажыды дээрзин сактып алыңар.

Аккыр, чараш диштер – арыг-силигниң база бир демдээ. Ынчангаш диштериңерни эртен, кежээ диш чуур паста-биле чууру күзенчиг. Ол ышкаш холдар, буттарының дыргактарын кезип, арыг-шеверни тудар. Оон аңгыда элээди уругларның ол хире үезинде арнынга «маткалар» тыптып келир. Ооң чылдагаанын мага-ботта болуп турар ниити өскерлиишкиннер-биле тайылбырлаар. Ынчалза-даа арынны шын ажаап, эртенниң-не саваң ажыглавайн, чылыг сугбиле чуп, удуур мурнунда арынны саваңнап чуп, аштап турар болза, оон чайлай берип болур.

Херээжен кижиниң эге чадазында келген кыс уруг «ай демдээн» көрүп эгелээр. Ол дээрге бойдустуң чаяалгазы-дыр. Оон коргуп болбас! "Ай демдээ" 21, 24, 26, 27 хонгаш-ла болуп турар. Баштайгы чылда чамдык уругларның "айының демдээ" чаңгыс аай эвес болур, чамдыкта каш-даа ай чиде берип болур. Ынчангаш ону билип алыр-биле тускай календарьны тургузуп алза эки. Кажан «көрүп» тургаш, аар чүве көдүрбес, бодун камнаныр, арыг-шеверни сагыыр, эртен, кежээ чугдунар ужурлуг. Бо үеде ажыглаан иштики хевин бичиизинден эгелээш боду чуп, шын ажыглап өөренири чугула. Аптекаларда ол үеде ажыглаар тускай чүүлдерни садып турарын билир силер.

«Ай демдээниң» көстүп келири кыс кижиниң херээжен кижи кылдыр долузу-биле «быжып» келгени эвес-тир. Ынчангаш кыс уруглар эртежик эрхерээжен харылзаа кылырындан ойталаар ужурлуг. Чүге дээрге ол улуг частырыг болуп, кыс кижиниң кадыкшылынга улуг хораны чедирип болур. Ынчангаш, кыстар, боттарыңарның аас-кежиңер — кадыкшылыңарны камнаңар, далашпаңар!

Бичел БУРУЛЧАЛ,
педиатр эмчи.

ЭЭЛДЕК-ЭВИЛЕҢ

Кадыкшылы кошкааш, аарыгчовуланга туттуруп чоруур кижилерге дуза чедирипкен кижилер оларга кажан-даа уттундурбас. Ынчанмайн канчаар, кадыкшыл дээрге, кандыгдаа аар өртектиг эртине байлакка орнаттынмас. Ынчангаш мен маңаа, үр эвес үениң иштинде ажылдаан-даа болза, бодунуң ажылынга мергежээн аныяк эмчиниң дугайын, каксыдаа бол, бижиирин оралдаштым.

Өске эш-өөрү кыстардан ылгалыр чүвези чок, бөдүүн болгаш биче сеткилдиг эмчи Марина Содунамовна Ооржакты кады ажылдап турар коллективи хүндүлээр. Ол кандыг-даа кижилерже каржы-хажагай сөстер сөглеп көрбээн. Ооң чазык, чаагай хүлүмзүрүг долган арын-шырайын көргеш, чамдык аарыг кижилерниң аарыы эттинип, сегий берген ышкаш апаргылаар. Тыва улустуң «сагыш-биле аарыыр, сүзүк-биле экириир» деп чугаазының бадыткалы ол ышкажыл. Эмчи кижилерге үнелелди, бир дугаарында, эмчилерниң ачыдузазын ап турар аарыг кижилер бээр.

Кижилерни эмнээри дээрге нарын айтырыг. Чамдык кижилер кандыг-бир эмчиге өөрүшкүзүн илередип турда, а бир чамдык кижилер шугулдап турар таварылгалар тургулаар. Марина бо ажылдап келген үелериниң иштинде эмнеткеннерден эрбенниг сөстер дыннап көрбээн. Езулуг-ла тыва ие кижиниң төрээн төлү деп атка бүрүн бадыткалдыг болган.

Марина Баян-Тала школазын 1987 чылда дооскаш, Красноярскиниң эмчи училищезинге эмчи сестразы мергежилди чедип алган. Чоннуң хүндүткелин чойган дег сынныг, чодураа дег карактыг бо эмчи кыс моондаа соңгаар чаалап аар дээрзинге чигзиниг турбас.

Оксана ООРЖАК.
Сүт-Хөл кожуун.

САГЫШ-БИЛЕ ААРЫЫР

Кунгуртуг — Тывада ырак болгаш чедери берге чер. Ынчангаш ынаар ажылдаар күзелдиг-даа база ажылдап турар эмчилериниң саны эвээш. Эмчи дузазы алыры маңаа улуг шаптараазыннарны таварыштырып турар. Мында чүгле ниити аарыглар эмчизи биле бичии уруглар эмчизи бар. Ук эмчилер чиик аарыглыг улусту, мергежилинге хамаарышпас-даа аарыглыг болза, эмнеп турар. Кызылга специалистерниң арга-сүмезин, эмнээшкинни алыр дээш 1 дугаар поликлиникага келирге, кожуундан келген улуска тускай эптиг аргаларны тургуспаан болур-дур. Хан анализин 8 шактан 10 шакка чедир хүлээп алыр. Мында оочурнуң узуну аажок болур. Хүннүң-не 10-15 кижи анализин дужаап четтикпейн баар.

Көдээден келген кижиге, меңээ, дөргүл-төрелиниң бажыңынга туруп тургаш, эмчилээри дыка берге дээрзин кижи бүрүзү билир-ле боор. Ынчангаш 1-2 хүн эмчилээр ужурлуг чүвени 6-7 хонук иштинде эмчилеп кээр. Эмчи ажылдакчыларының аарыг улуска хамаарылгазы дыка багай. Ажыл үезинде эмчилер бир кабинеттен өске кабинетче кылаштажып турарга, оочур төнмес азы хүлээп алыышкында келген аарыг улус хөй болуп, четтикпейн турар. Кабинеттер аксында аарыг улус эмчи үнгеш 10 минута болду, ынаар кирди, мынаар кылаштады деп орза-даа, эмчиге чугаалаарындан сестир. А бир эвес хомудаар болзуңза, коллектив чаңгыс болгаш, кады ажылдап турар эжинге чүве дээртпес, өске эмчиге чеде бергеш, ол эмчи мени кадык сен дидир, силер мени көрүп көрүңер дээрге, кады ажылдап турар эжинге удур чүве кылырындан оспаксыраар. Бо хамык чүвениң чылдагааны – мындыг чүүлдер үр чылдарда ажылдап каапкан, хүндүткелдиг эмчилерде. Чаа ажылдап эгелээн аныяк эмчилер оларның кадык дээн аарыг улузун эмнээринден сестир. Бажы каткан эмчиливис херектиг кижилериниң хевинден-не билип каар, арнындаа таныыр, карточказын-даа номчуптар, эвилең-ээлдек хүлээп алыр. Ең ылаңгыя мээң эмчилеп келген эмчим хирург Лидия Михайловна Козлова аарыг улуска деңэвес хамаарылгалыг. Чамдык улусту ээлдек хүлээп алгаш, үдептер, чамдыктарны чидиг карактары-биле «өрүмнеп» уткуур. Мен ырак черден келгеш, төрелдеримниң бажыңнарынга туруп алгаш, эмчилеп-эмчилеп алганым түңнелинде, билбезимден эмчи таңмазын бюллетеньге салдыртып албайн бардым. Чүгле меңээ эвес, элээн хөй кижилер мындыг байдалга таварышканын таңма салдыртып чеде бергеш көрдүм.

Бо дээрге чаңгыс эвес чижектир. 2000 чылдың сентябрь айда Чаа-Хөл кожуундан төрелим чартыктааш, бо поликлиникага невропатологка кирер дээш оочурга олурарга, эмчи чартык шак болгаш келгеш, таныыры 20 хар ашпас аныяк уругну кирип кел дээш чалап алгаш, уругнуң өөредилгезин айтырып олуруп бээрге, ачазының бажы аарып турарын билгеш, уруу: «Таныыр улузуңарны чүге бажындан хүлээп ап турар силер? Өгбүленер дугайын аарыг кижини эрттирипкеш чугаалажып көрүңер? – деп негээрге, бүгү назынын эмнелгеге тураскааткан эмчи: «Эр улус кыс улусту хүндүлээр чоор — дээш, хан базыышкыны улуг кижини — чүгээр кижи-дир сен, эмчиже тускай бижикти бижээни шын эвес-тир. Катап Чаа-Хөлден бижиктен бижидип алыңар" — дээш безин көрүнмээн-даа. Маңаа ооң адын карартыр дивейн, анаа бо поликлиникада ам-даа мындыг аарыг улуска хамаарылгазы багай эмчилер бар, оларның чурумун эде көөр аргаларны поликлиниканың эргелекчизинден, харыысалгалыг ажылдакчыларындан дилеп тур мен. Чоннуң албан черинге аарыг улусту аңгылап эмней бээри шын эвес деп бодаар-ла-дыр мен. Бис, бөдүүн улус, база үндүрүглерни дөмейле төлеп турар болгай бис. Ынчангаш күрүнениң поликлиниказынга язы-сөөк, албан-дужаал хамаанчок, шупту эмнедир эргелиг болгай бис. Солуттунмас кижилер тургулаар, ындыг кижилерге эмнедиксээн улус акша көпееэгин харамнанмас. Назыхары улгаткан болгаш, шугул-даа чадавас. Аныяк эмчи дөмей-ле база өзер болгай. «Сагыш-биле аарыыр, сүзүк-биле экириир» дээр болгай.

Сайлыкмаа КЕНДЕН,
II дугаар бөлүктүң инвалиди.
Кунгуртуг суур.

«АЙЫРАҢ-КААС ОРАН»

Эрткен дыштаныр хүнде кызылчылар болгаш аалчылар Тыванын В.Көк-оол аттыг хөгжүмшии театрынга күрүне филармониязының болгаш хоорайның өске-даа хореография коллективтериниң каттышкан улуг концертин («Айыраң-каас оран») сонуургап көрген. Ол езулуг танцы байырлалы болган дизе, частырыг эвес. Бо концертти көрүп ора, Тывада хореография, балет уран чүүлү кайы хире сайзыраанын кижи чоргаарал-биле эскерип каар. А. Аксеновтуң аялгазынга М.Шатинниң тургусканы ат-сураглыг «Эзлдек шыңгырааштан» эгелээш, аныяктарның бөгүн ойнап турары дүрген ритмиктиг чаа танцыларынга чедир кандыг танцыларны чок дээр!

I-ги Дельфий оюннарының мөңгүн медалының эдилекчилери — күрүнеиң национал ансамбли «Саян», делегей чергелиг «Хаттар розазы» мөөрейниң лауреады, уруглар филармониязының ансамбли «Декей-оо», «Сибирьниң студенчи чазы—2002» фестивальдың Гран-при шаңналының эдилекчизи — ансамбль «Азас», мюзик-холл «Ураанхай», «Чырып орар сылдыстар» деп спортчу турнирниң лауреады — спортчу танцылар студиязы «Фиеста», «Эртенги сылдыс» телеконкурстуң дипломантылары — уругларның үлегерлиг ансамбли "Алаң-Тос» — шуптузу бот-боттарынга дөмейлешпес оюну-биле көрүкчүлерни ол кежээ өөрткен.

А күүсекчилерден күрүне филармониязының артистери Жанна, Экер Сарыгларлар, Аян Мандан-Хорлуу, Чойгана Санчай аныяк танцычыларга езулуг үлегер болуп, мергежилиниң тергииннери дээрзинге төлептиин бадыткадылар.

ХӨЙНҮ БИЛИП АЛГАН

Тыванын күрүне университединиң филология факультединиң тыва дыл болгаш литература кафедразының студентилери болгаш башкылары ТР-ни Дээди Хуралының депутады чораан журналист, чогаалчы Василий Хомушкунуң чогаадыкчы ажылижинге тураскааткан кежээни организастап эрттирген. Аңаа чогаалчының коллегалары, чаңгыскурсчулары, башкылары киришкен болгаш Василий Уурта-ковичиниң дугайында солун сактыышкыннарны студентилерге чугаалап бергеннер.

Факультеттиң студентилери чогаалчының номнарының маадырларының ажыл, амыдыралын сценага шижиткен көргүзүглерге ойнаан болгаш ооң бижээн чогаалдарынга уран номчулга мөөрейин эрттиргеннер. В.У. Хомушкунуң 3-кү курста өөренип турар уруу Анай-Хаак Хомушкунуң бөлүү чогаалчының ажыл, амыдыралынга тураскааткан солун хана солунну үндүргеннер. Ужуражылганың эгезинде 5-ки курстуң студентизи Саяна Мандып-оол В.У.Хомушкунуң чогаал ажылынга илеткелди кылган.

Ужуражылга кежээге идепкейлиг киришкен студентилерге В.У.Хомушкунуң чаңгыскурсчулары тускай шаңналчыгаштарны тывыскан. Келир үениң башкылары чогаалчының дугайында хөй чүүлдерни ол хүн билип алганы чугаажок.

Светлана ДАЧЫН-ХӨӨ.

САКТЫП КЭЭР МЕН

Кызыл хоорайның чаш төлү дег, ооң бир талакы хойнунда чыдар Сукпак суурга бо-ла чеде бээр мен. Шаанда, Сүт-Хөл кожуун дүже бээрге, Кызылга кээп, Социал хандырылга яамызынга ажылдай берген мен. Ынчан мени яамының сайыды Александр Бүрбүевич Даваа чап-чаа ажыттынган колхозчулар пенсиязының килдизинге ажылдадып каан. Ол 1965 чыл чүве. Элээн ажылдап чорумда, СЭКП Кызыл хооркомнуң бирги секретары Киселев дарга: «Чаа тургустунуп турар мал семиртир «Сукпак» совхозка ажылчын комитедин даргалап, ол ажылагыйны шуудатчып көр» — дээрге, аңаа барып ажылдай берген мен. Ийи-үш кудумчулуг, мал кажаалары-ла көвей, машина-техника станциялар-лыг, хөй кезиинде «хамааты» чурттакчыларлыг сууржугаш турду. Профэвилелдиң ажылын башкарарынга Василий Дамбаевич Кировка удурткан профэвилел обкомунуң ажылдакчылары меңээ дузалап турдулар. Удурткан комитедимниң сорулгазы — чаа тургустунган ажылчын аңгының ажыл-ишчилерин деткиири, дузалаары, маргылдаалыг айтырыгларны шиитпирлежири. Ол үеден бээр-ле ол ажыл-агый хөй бода малды семиртип, немелде деңзини чедип ап, күрүнеге бедик шынарлыг эзтти дужаап, орулгалыг ажылдап эгелээн. Оон бээр-ле Сукпак суур төрээн черим дег кезеккезек мени кыйгырып турганзыг болур. Ынчангаш аңаа баргаш, албан черлеринге кирип, ажылын сонуургай бээр мен.

Сукпак бөгүн улгаткан, изиг-соок сугларлыг, чаагайжыткан бажыңнарлыг, эмнелгелиг амгы үениң сууру апарган. Мээң чурукта тырттырганым Сукпакта уран чүүл школазының башкызы Людмила Дмитриевна Куулар — бо суурну мындыг сайзыраңгай амгы үениң сууру кылдыр туттурганнарның салгалы, келир үеде хөгжүлдезинге эвээш эвес үлүг-хуузун ам бо хүннерде чаштарны чараш чүүлге, уран чүүлге өөреткеш киирип чоруур төлептиг аныяктарның бирээзи. Мындыг аныяктар Сукпак суурда хөй. Олар каш чыл болгаш, мен ышкаш, кылган ижинче чоргаарланып көөр дээрзинге бүзүрелим улуг.

Ондар ОХЕМЧИК.

Авторнуң чуруу.

ӨӨРЕНИР КҮЗЕЛДИГЛЕРГЕ

Шилип алыңар

Бүгү Россияның школаларының доозукчуларынга сөөлгү коңга кыңгырт кылдыр хап, чуртталганың делгем оруунче шымныып кирер өйүңер келди деп, медеглээр үе-даа келген. Дүүнгү школачылар ада-иезиниң чанындан ырап, ырак хоорайларже өөренип чоруптарлар, а бир чамдыктары ажыл-иштиң эге чадаларын базып, амыдыралдың таваан салырлар. Студент болуп, эртем чедип алыр дизе, киреринiң шылгалдаларын дужаар дээрзин билир бис. Бистиң республикада Эртем болгаш өөредилге черлериниң херектериниң талазы-биле күрүне комитеди өөренирин күзээннерге орук чарыгдалдарынга хөй акша-төгерик үндүрүп, ырак-узак хоорайлар чедип, шылгалдалар дужаавазы-биле эптиг байдалды тургузуп, чылдың-на Россияның дээди болгаш ортумак өөредилге черлери-биле Кызылга экзаменнер хүлээп алыр кылдыр керээлерни чарып турар. Бо чылын Россияның кайы өөредилге черлери-биле керээлер чардынганын көрүптээлиңер:

Дараазында өөредилге черлеринче киреринiң шылгалдаларын Кызыл хоорайга дужаар.

Медицинаның дээди өөредилге черлери

1. Алтайның күрүненің медицина университеди, эмнээшкин херээ — 4, педиатрия — 2, стоматология — 1, фармация — 1, эмчи сестраларының дээди өөредилгези.

2. Кемеровонуң медицина академиязы, эмнээшкин херээ — 6, педиатрия — 5, эмчи-профилактиктиг херек — 4, стоматология — 2, фармация — 1 олуттарны берген.

3. Москва хоорайда Россияның күрүненің медицина университеди, эмнээшкин херээ — 2, педиатрия — 1, биохимия — 1 олуттарны берген.

4. Томск хоорайда Сибирьниң күрүненің медицина университеди, эмнээшкин херээ — 5, педиатрия — 5, эмчи сестраларының дээди өөредилгези — 5, фармация — 1 олуттар.

5. Москва хоорайның күрүненің эмчи-стоматология университеди, стоматология — 2, эмнээшкин херээ — 4 олуттарны берген.

Педагогиктиг дээди өөредилге черлери

1. Санкт-Петербург хоорайда А.И.Герцен аттыг Россияның күрүненің педагогика университеди, социал-педагогика — 2, психология — 1, сурдопедагогика — 1, тифлопедагогика — 1, даштыкы дыл (немец, француз, испан дылдар) — 3, информатика, физика — 2, организация менеджмени — 1, амыдыралдың айыыл чок чоруу — 1, орус дыл болгаш литература (төрээн дылы эвес), орус болгаш даштыкы дылдар — 2 олуттар.

2. Екатеринбург хоорайда Россияның профессионал-педагогиктиг күрүне университеди, компьютерлер технологиязы — 1, техниктиг бүдүрүлгениң технологиязы болгаш технологтуг менеджмени — 1, саналга техниказы — 2, өөредилге системазының социал менеджмени — 1, ажыл-агый эрге-хоойлу чорудулгазы — 1 олуттарны берген.

Техниктиг болгаш технологтуг дээди өөредилге черлери

1. Аъш-чем үлетпүрүнүң Кемерово хоорайда технологтуг институду, биче бүдүрүлгелериниң аъш-чем инженериязы — 2, макарон, хлеб, кондитер кылыгларының технологиязы — 2, соодукчу, криогена техниказы болгаш кондиционизаризация — 1, уругларның болгаш функционалдыг аъш-чемниң технологиязы — 1, технологтуг чорудулгаларның болгаш бүдүрүлгелериниң айыыл чок чоруу — 2, бухгалтер учеду болгаш аудит — 2 олуттарны берген.

2. Улан-Удэ хоорайда Чөөн-Сибирьниң күрүненің технологтуг университеди, юриспруденция — 1, чылыгның электрилиг станциялары — 1, делегей экономиказы — 1, товароведение — 1, чылыг, газ хандырылгазы болгаш вентиляция — 1 олуттарны берген.

3. Радиоэлектроника болгаш башкарылга талазы-биле Томскиниң университеди, бүдүрүлгеге удуртулга болгаш экономика — 1, биомедицина аппаратуразының технологиязы — 1, санажылга техниказының болгаш автоматчыткан системаның программалыг хандырылгазы — 2, радиоэлектроннуг аппаратураның сервизи — 1, санажылга техниказы болгаш информатика — 1, экономикага математиктиг методтар — 1 олуттарны берген.

4. Новосибирскиниң күрүненің архитектурлуг тудуг университеди хоорай тудуу болгаш ооң ажыл-агыйы — 2, архитектурлуг салгалды эде кылыры болгаш чаартыры — 3, тудуг херекселдериниң бүдүрүлгези — 2, чылыг, газ хандырылгазы болгаш вентиляция — 1, суг хандырылгазы болгаш суггатчыдары — 1 олуттар.

5. Томскиниң архитектурлуг тудуг университеди, бүдүрүлгеге удуртулга болгаш экономика — 3, архитектура — 1, үлетпүр, хамааты тудуг — 3, суг хандырылгазы болгаш суггатчыдары — 2, аэродром болгаш автомашина оруктары — 3 олуттарны берген.

Экономиктиг дээди өөредилге чери

1. Россия Федерациязының Чазааның чанында саң-хөө академиязы, саң-хөө болгаш чээли — 2, үндүрүг болгаш үндүрүг онаалдазы — 2, бухгалтер учеду болгаш аудит — 2 олуттар.

Киреринiң шылгалдаларын хоорайларның бодунга барыш дужаар дээди өөредилге черлери

Гуманитарлыг дээди өөредилге черлери

1. Москваның күрүненің лингвистика университеди, культура болгаш даштыкы дылдар башкылаарының методиказы болгаш теориязы — 2, лингвистика — 1.

2. Москваның күрүненің социал университеди, социал туризм — 3, социал ажылдың методиказы болгаш теория, технологиязы — 3, социал удуртулга — 3, социал информатика — 3, күш-ажылдың социологиязы болгаш экономиказы — 2 олуттарны берген.

Педагогиктиг дээди өөредилге черлери

1. Новосибирскиниң күрүненің педагогика университеди, физика, математика — 4, химия — 4, англи дыл — 2, немец дыл — 2, француз дыл — 2, технология болгаш сайгарлыкчы чорук — 2, социал психология болгаш педагогика — 2, психология— 2, математика, социал педагогика — 4, төөгү болгаш социал педагогика — 1, социал педагогика — 2 олуттарны берген.

2. Москваның күрүненің педагогиктиг университеди, биология болгаш экологтуг кижизидилге — 1, олигофренопедагогика болгаш логопедия — 1, сурдопедагогика болгаш тускай педагогика — 1

Медицинаның дээди өөредилге чери

Иркутскиниң күрүненің медицина университеди, эмнээшкин херээ — 15, педиатрия — 8, эмчи-профилактиктиг херек — 5, стоматология — 10, фармация — 1 олуттарны берген.

Иркутскиниң күрүне университеди, юриспруденция — өөренири өртектиг, журналистика — 1, логопедия —2, реклама — өөренири өртектиг, менеджмент — 2, социал-культура сервизи болгаш туризм — өөренири өртектиг, удуртуп-башкарарының документация хандырылгазы болгаш документ хандырылгазы — өөренири өртектиг.

Херек документилер:

1. Аттестат азы ону нотариалдыг шынзыткан хоолга.
2. 6 фото-чурук (3/4).
3. Документилер сугар чагаа хавы.
4. Паспортту боду көргүзер.

Документилерни 2002 чылдың июнь 15-тен эгелеп хүлээп алыр. Москва хоорайда Россияның күрүненің медицина университеди-биле Москва хоорайның күрүненің эмчи-стоматология университединче документилерни июнь 15-тен июнь 18-ке чедир хүлээп алыр.

Москва, Санкт-Петербург хоорайларның дээди өөредилге черлеринче киреринiң дадывыры — 800 рубль, Сибирь девискээриниң хоорайларынче — 600 рубль.

Документилерни 8 шактан 17 шакка чедир дараазында адреске дужаар: Кызыл хоорай, Ленин кудумчузу 32, 205 дугаарлыг кабинет. Телефоннар: 1-12-50, 1-12-75.

Чедиишкиннерни күзедивис, оолдар, кыстар!

Алдынай СААЯ.

Төрүттүнген хүнүң-биле!

Бистиң ачавыс, честевис **Маадыр-оол Кунгааевич ХЕРТЕК** май 26-те 50 харлаар. Ынак ачавыстың юбилейин таварыштыр каң дег кадыкшылды, ажыл-ижинге чедиишкиннерни, амыдырал-чурттал-газынга аас-кежикти күзедивис.

Өөнүң ишти, уруглары, чуржааттарындан.

МООРЛАП КЕЛИР

Чырыткылыг XIV Далай-лама Башкының Россияда 1993-1999 чылдарда төлээзи Ыдыктыг Джампа Тинлей Башкы **июнь 1-8 хүннеринде** Тывага чүдүкчүлериниң чалааны-биле моорлап келир.

«Манджушри» төвү.

ИНСТИТУТ ДҮШКЕН

«Тыва Республиканың педагогиктиг билиглер сайзырадыр институдун дүжүрер дугайында» Тыва Республиканың Чазааның Даргазының 2002 чылдың май 20-де Чарлыынга дүүштүр Тыва Республиканың педагогиктиг билиглер сайзырадыр институдун дүжүргенин ТР-ниң Ниити билиг болгаш профессионал өөредилге яамызы дыңнадып тур.

Бүдүрүлгелер болгаш организациялар кредитор өрезиниң талазы-биле айтырыгларны **2002 чылдың май 25-ке чедир** Кызыл хоорайның Чүргүй-оол кудумчузунда дугаары 1 бажыңга келгеш, тодарадыр. **Телефоннары: 3-09-14, 3-11-02.**

БАЖЫҢ САДЫП ТУР БИС

Кызыл хоорайның төвүнде **чер бажыңны** 100 муң рубльге садып турар. Чартыынга акша, бир чартыын мал-маган, аргалыг болза, **мыйыстыг бода мал**-биле төлеп болур. Арыг акша төлээр болза, өртээн чиигедир.

Адрези: Кызыл хоорай, Бухтуев 6.

ДООЗУКЧУЛАР

(Төнчүзү. Эгези 1-ги арында).

Ээлдек чугаадан мээң бодумнуң чугаам эдигип, бичии медээ хевирлиг материал чыып чор мен деп тайылбырлаарымга, мени доозукчу класска чедире бердилер.

2001-2002 өөредилге чылында Бүрен-Хем ортумак школазын 19 өөреникчи доозар. Класста чүгле тыва эвес, орус националдыг уруглар база өөренип турар, аразында найыралдыын дораан эскерип кагдым. Класстың башкызы Тереза Санар-ооловна Хигет мээң ургларга салган айтырыгларымга кижи бүрүзү бижип харыылап бээрин дораан дагзып кагды. Мээң сонуургаан айтырыгларым: «Кым болур деп шиитпирлеп алдыңар, кайы хире үр белеткенип келген силер, мергежил шилип алырын кым силерге сүмеледи?» дээн ышкаш профугланыышкынныг айтырыглар. Ам оларның харыыларын адаанда парладывыс.

Тамара КУКСИНА: —Сөөлгү школачы хүннеривисте бантиктиг өөренип тур бис. Оон ыңай кажан-даа чажывыска кожаа шарывас-ла болгай бис. А улугзуп маңнаары кажан-даа орай эвес. Сөөлгү кежээвисти боттарывыс акшавыс-биле эрттирер дээш концерттер көргүзүп, акша ажылдап ап тур бис.

Бо чылын школага ийи компьютерни салган. Информатика кичээли неделяда чаңгыс катап болур-даа болза, башкывыс Оксана Бичел-ооловна бистерге немелде кичээлдээрин чөпшээреп турарынга дыка өөрүүр бис. Школавыс ам 60 харлаар. Ооң төлептиг доозукчулары болур дээш, эки кызып өөренип, улаштыр дужаарын кызар бис. Мен, бодум хуумда, психолог болур деп шиитпирлеп алган мен. Бо мергежил мээң сеткилимге дыка тааржыр.

Алена САТ: — Мен Бурятияның күрүне университединиң социал адырның менеджери деп мергежил талазы-биле салбырынче кирер деп бодап турар мен. Аңаа мен өөренир деп 8 класс тургаш-ла, шиитпирлеп алган мен, ынчап кээрге, 4 чыл белеткенгеним ол.

Лена НИКИТИНА: — Сөөлгү коңга чүгле бо чылын доозуп турарларның эвес, бүгү доозукчуларның байырлалы болган болза деп бодаар мен.

Аида ОЮН: — Башкым Тереза Санар-ооловнага мен дыка ынак мен. Ол биология, химия башкызы, аңаа бүгүдеге экини күзедим.

Айдың ОНДАР: — Чашкы шаавыстың сөөлгү хүннери эртип тур. Удавас школа, башкыларывыс-биле байырлашкаш, өөредилге черлеринче кирерибиле чоруптар бис. Ынчалза-даа школавысты кагбас бис.

Андриян КУУЛАР: — Мен күш-культура башкызы болур мен. Бодумнуң бичии тургаш-ла, сонуургалым ол чүве.

Александр МОНГУШ: — Мээң сонуургалым – күш-культура. Школа-биле чарлыры өөрүнчүг-даа, муңгаранчыг-даа..

Лиана ТАГАРАК: — Мен орус дыл болгаш литература башкызы болур мен. 3 чыл иштинде белеткенип келдим.

Эртине ХИГЕТ: — Школа доозупкаш, чаңгысклассчылар оон шупту чыглырывыс берге. Чүге дээрге бир кижи ажылдай бээр, бир кижи өөрени бээр, ынчангаш сөөлгү школачы хонуктарывыста кажандан-даа найыралдыг болур бис.

ЧУРУКТА: Бүрен-Хем суурда школа; школа директору М.Б. Даргый-оол бөлүк башкылар-биле.

Василий БАЛЧИЙ-ООЛДУҢ тырттырган чуруктары.

Мындыг хевирлиг харыыларны алгаш, клазының башкызыдаа, ада-иелер-даа уругларының мергежил шилип алырынга шыңгыы белеткенип турар-дыр деп түңнел үндүрдүм.

Школа коллективинде 24 башкы бар болду. 6 — бирги категорияның, 11 — ийиги категорияның башкылары. Коллективтиң 70 хуузу — бо школаның доозукчулары. Хоочун башкылар: А.Н. Неволина, Н.М. Дыгый-оол, С.И. Аяа, Т.Ш. Сандан, библиотекарь Н.В. Никитина болгаш ук школаның директору база бо школаны дооскан Марина Бежен-ооловна Даргый-оол эп-найыралдыг коллективтиң өзээ болуп турарлар. Ынчангаш келир юбилейинге уткуштур байырдан чедирбишаан, доозукчуларынга чедиишкинни күзеп каалыңар.

Айлаң ДАРЖАА.

Павел Алдынмаевич БИЧЕ-КЫС

2002 чылдың май 18-те, 80 харлап чорааш, дайын үезинде алган балыгларның хайындан Ада-чурттуң Улуг дайынының киржикчизи, тыва эки турачы, хөй санныг медальдарның база «Ровно хоорайның Хүндүлүг хамаатызы» деп аттың эдилекчизи Павел Алдынмаевич Бичекыс мөчээн.

Павел Алдынмаевич Биче-кыс 1923 чылдың май 15-те Улуг-Хем кожуунну Эйлиг-Хом сумузунга төрүттүнген.

1942 чылда Тыванның шериг кезээнге албан хаап тургаш, 1943 чылдың январьда каттышкан аттыг полкка ол-ла эскадронубиле каттыжып кирген.

1943 чылдың сентябрь 1-де командири Монгуш Саттың взводунга дайынчы болуп, эки турабиле фронтуже аттанган.

Украинаның Ровно хоорайны, суурларны немец-фашистиг эжелекчилерден хостаар дээш, 1944 чылдың январь-февральда болган тулчуушкуннарга эрестидим дайылдажып, дайзынның кадыг-дошкун удурланыышкынын сый шаварынга үлүүн киргеннериниң бирээзи.

Сурмичи суурнуң чанынга болган тулчуушкунга аар балыглаткаш, Ровно хоорайның госпиталынга эмнедип сегээн.

Эки турачы аттыг эскадроннуң дайынчылары-биле кады 1944 чылдың чайынында төрээн черинге ээп келгеш, Павел Алдынмаевич Биче-кыс 1949 чылдың январьга чедир Забайкальениң шериг округунга кызыгаар шериинге албан-хүлээлгезин уламчылаан.

1949 чылда Омскиниң милиция школазын дооскаш, Улуг-Хем, Өвүр, Тожу, Тере-Хөл кожууннарынга иштики херектер органынга шагдаа ажылдакчызындан даргазынга 1956 чылга чедир ажылдаан.

Өөнүң ишти, дайынчы эжи Роза Терек-ооловнаның кадыының байдалының аайы-биле милиция органнарындан халашкаш, Баян-Колга «Х Хурал» колхозка удуртур ажылдарга ажылдап чорааш, хүндүлүг дыштанылгаже үнген.

Павел Алдынмаевич Биче-кыс өзүп орар салгалдың кижизидилгезинге үлүг-хуузун киирип, сөөлгү үеге чедир аныяк-өскенбиле харылзаазын үспейн, бодунуң дайынчы, күш-ажылчы арга-дуржулгазын үлежип келген.

Күш-культурага ынак, дайынчы эжиниң, уругларының чөленгиижи база уйнуктарының энерелдиг кырган-ачазы. Павел Алдынмаевич Биче-кыстың чырыткылыг тураскаалы аныяк-өскенниң, эштериниң, төрелдериниң болгаш чоок кижилериниң үректеринге кезээде артар.

Ш.Д. Ооржак, А.А. Мельников, В.М. Оюн, В.Ш. Оюн, В.И. Лавриненко, В.П. Николаева, Э.Х. Ооржак, А.Т. Конгар, И.Н. Товарищтай, Д.Ш.-Д. Хертек, Ю.Ш. Салчак, Д.С.-Б. Яндак, К.А. Маспык-оол, Т.Ч. Норбу, А.А. Зайцева, Т.К. Пичен-оол..

«ШЫН» СОЛУННУ ДАМЧЫШТЫР

Бистиң ынак ававыс, угбавыс **Маргарита Генадьевна ОЮННУ** сөөлгү орукче үдээрин организастаарынга материалдыг болгаш моральдыг дузаны чедиргени дээш, Кызылда хөй санныг эмнелге организацияларынга, ылаңгыя хоорайның СЭС-ке, кады ажылдап чораан эштеринге, чоок кижилеринге, чаңгысклассчыларынга, Эрзин, Улуг-Хем кожууннарның СЭС-теринге, ырак-чооктан келген төрелдериске четтиргенивисти «Шын» солунну дамчыштыр илереттивис.

Уруу, дуңмаларындан.

* * *

Бистиң эргим хүндүлүг ачавыс **Анатолий Сатович САРЫГБАННЫ** сөөлгү орукче үдээринге материалдыг болгаш моральдыг дуза чедирген Эрзин суурнуң чурттакчыларынга, кожууннуң болгаш Сарыг-Булуң суму чагыргаларынга, эштеривиске, адаш-кудаларывыска, төрелдеривиске четтиргенивисти «Шын» солунну дамчыштыр илереттивис.

Өөнүң ишти, уругларындан.

ШЫН Кызыл хоорай, Красноармейская, 100, Индекс 667000.

ТУРГУЗУКЧУЛАРЫ: Тыва Республиканың Чазаа болгаш "Шын" солун редакциязының коллективи.

Кол редакторнуң хүлээлгезин күүседип турар Күстүгүр САТ.

РЕДАКЦИЯ КОЛЛЕГИЯЗЫ: К. Сат, Е. Монгуш, Ч. Монгуш, А. Монгуш, С. Хертек, Т. Хертек.

РЕДАКЦИЯНЫҢ ТЕЛЕФОННАРЫ:

Кол редактор — 3-43-34, кол редакторнуң оралакчызы — 3-33-91.

КИЛДИСТЕР: Ниитилел-политиктиг килдис — 3-39-15, көдээ ажыл-агый килдизи — 1-03-90, культура болгаш өөредилге килдизи — 1-03-88, чагаа килдизи — 1-03-87, үлетпүр болгаш медээлер килдистери — 3-34-98, компьютер өрээли — 3-36-82, бухгалтерия — 3-41-16;

Солун келбейн барганда, дараазында телефонче долгаар: 3-14-94.

Солунну "Шын" солун редакциязының компьютер төвүнге өрээн болгаш чыскааган. Неделяда үш катап үнер. Хемчээли парлаан 2 ама.

Тираж 6782. Чагыг 55.

АГАР САНЫВЫС: № 40703810400000010000 АКБ ОАО Банк "Тувакредит", Кызыл ИНН—1701008465; корр сч 30101810600000000729 БИК 049304729.

Солун Россия Федерациязының Парлалга болгаш массальг информация чепсектериниң талазы-биле хоойлужудулгазының чорудулгазынга контроль болгаш бүрүткелиниң Тыва девискээр эргелелинге бүрүткеттинген.

Бүрүткеттирген дугаары — Т-00007. ТР-ниң парлалга болгаш информация күркомитединиң типографиязынга парлаан. (Кызыл, Щетинкин-Кравченко, 1).

Солунда парлаттынган материалдарның авторларының бодалдары редакцияның туружу-биле дүүшпейн барып болур. Айыттынган саннары болгаш өске-даа фактылары, дыңнадыглары дээш авторлар боттары харыылаар.